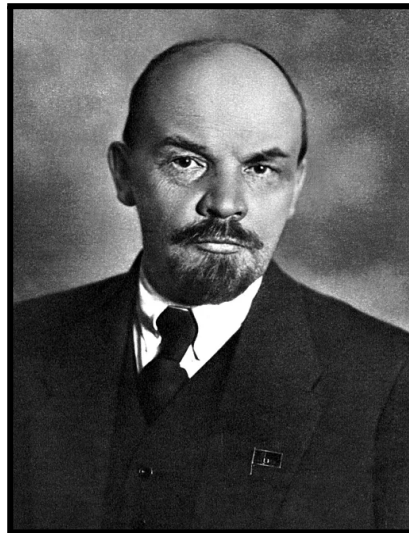

Een Britse blik op de Lenincultus

Een onderzoek naar Lenin in het werk van Arthur Ransome en
Walter Duranty tussen 1919 en 1935

05-01-2026

Tom Copier (S3330753), s3330753@vuw.leidenuniv.nl

Bachelorscriptie

Henk Kern

15594 woorden

Inhoudsopgave

Inleiding.....	2
H1. De Lenincultus ondanks Lenin.....	12
H2. Arthur Ransome, nieuwsgierige naïviteit.....	27
H3. Walter Duranty, journalistieke loyaliteit.....	37
Conclusie.....	48
Bibliografie.....	52

Afbeeldingen voorpagina:

1. Portret van Lenin, 1920, uit de collectie van het Nationaal Historisch Museum Moskou (fotograaf onbekend).
2. Arthur Ransome als oorlogscorrespondent, 1916, uit de collectie van *The Guardian* (fotograaf onbekend).
3. Walter Duranty als oorlogscorrespondent, circa 1917, uit de collectie van *The New York Times* (fotograaf onbekend).

Inleiding

Wie aan de Sovjet-Unie denkt, ziet al snel beeldende propaganda voor zich. Standbeelden, vlaggen en posters waarop de Sovjetleiders afgebeeld staan als heldhaftige voorbeelden voor hun volgers, zijn daar voorbeelden van. Die verering van de leiders staat in dit onderzoek centraal. Een unieke en belangrijke plaats is daarbij weggelegd voor de eerste leider van de Sovjet-Unie: Vladimir Iljitsj Lenin (1870-1924).

Op 21 januari 1924 overleed Lenin in zijn landhuis in Gorki. Direct daarna kwam er een stroom van vereringen op gang voor 'de grote leider van de revolutie'.¹ De aanzet daartoe werd al tijdens zijn leven gedaan.² Ideologisch gezien was de dood van Lenin echter een belangrijk keerpunt. Het 'genie achter de revolutie' bleek sterfelijk en de jonge Sovjet-Unie zou zonder zijn leiding verder moeten gaan. Die sterfelijkheid is maar één manier om naar Lenin te kijken. Want hoewel zijn lichaam gestorven was, bleef Lenin als symbool na zijn dood nog alomtegenwoordig in de Sovjet-Unie. De Bolsjewieken werkten hard aan de verheerlijking en verering van Lenin.³ Zo werd het beeld gecreëerd van Lenin als de symbolische vereeuwiging van de Communistische Partij.⁴ Alle latere leiders van de Sovjet-Unie hebben zich beroepen op Lenin om hun machtspositie meer gezag en legitimiteit te verschaffen.⁵ De verering van Lenin staat in de literatuur bekend als 'de persoonlijkheidscultus van Lenin' of 'de persoonsverheerlijking van Lenin'. Dit fenomeen staat centraal in dit onderzoek.

Omdat de Lenincultus een ontmoetingsplaats is van de onderzoeksthema's politiek, cultuur en filosofie is ervoor gekozen om auteurs te behandelen die elk een andere benadering hanteren in hun onderzoek naar de Lenincultus en daarmee onderscheidend zijn ten opzichte van elkaar.

Nina Tumarkin(1945), historica aan Wellesley College, heeft belangrijk werk geleverd op het gebied van onderzoek naar de Lenincultus. Haar boek *Lenin lives!* uit 1983 is het eerste uitgebreide overzichtswerk over dit onderwerp en geldt als een

¹ Nina Tumarkin, *Lenin lives! : the Lenin cult in Soviet Russia* (Cambridge 1983) 2.

² Ibidem, 80.

³ Benno Ennker, 'The Origins and Intentions of the Lenin Cult', in: Ian D. Thatcher ed., *Regime and Society in Twentieth-Century Russia* (Londen 1999) 118-128, aldaar 120, 121.

⁴ Tumarkin, *Lenin lives*, 2, 3.

⁵ Ennker, *The Origins and Intentions of the Lenin Cult*, 119.

belangrijk ijkpunt voor verder onderzoek.⁶ Tumarkin doet vooral onderzoek vanuit een culturele invalshoek.

Verder staan in dit onderzoek drie werken van historicus aan de universiteit van Tübingen, Benno Ennker(1944) centraal. De eerste van deze drie is een artikel dat hij in 1987 in het Duitse jaarboek voor Oost-Europese geschiedenis publiceerde, getiteld *Die Anfänge des Leninkultes*.⁷ Het tweede artikel van zijn hand komt ook uit het jaarboek voor Oost-Europese geschiedenis en werd in 1996 gepubliceerd. Dit artikel is getiteld *Leninkult und mythisches Denken in der sowjetischen Öffentlichkeit 1924*.⁸ Het derde werk van Ennker is een hoofdstuk uit het in 1999 verschenen boek *Regime and Society in Twentieth-Century Russia*. De titel van dat hoofdstuk is *The Origins and Intentions of the Lenin Cult*.⁹ Ennker hanteert bij zijn onderzoek een politieke benadering.

De laatste twee auteurs die in dit onderzoek behandeld worden zijn Olga Velikanova en Martin Malia. Velikanova(1954), historica aan de Universiteit van North Texas, publiceerde in 1996 haar boek *Making of an idol: on uses of Lenin* over de Lenincultus en richt zich op zowel de politieke, filosofische als culturele aspecten van de Lenincultus.¹⁰ Malia (1924-2004) was historicus aan Berkeley University en schrijft in zijn boek uit 1999 *Russia under Western Eyes: From the Bronze Horseman to the Lenin Mausoleum* ook over de Lenincultus.¹¹ Hij bekijkt dit fenomeen vanuit de ideologisch-filosofische hoek van de geschiedschrijving.

De genoemde auteurs hanteren alle vier net een andere definitie van een persoonlijkheidscultus waarbij zij de focus op andere factoren leggen. Het gevolg hiervan is dat zij een verschillende interpretatie hebben van hetzelfde fenomeen. Tumarkin heeft een Russisch-culturele interpretatie van de Lenincultus waarin het orthodoxe geloof een belangrijke rol speelt. Ennker ziet de Lenincultus vooral als een politiek middel van de Communistische Partij. Velikanova stelt dat het een politiek middel van de Partij was waarbinnen zij op Russische tradities bouwden. Malia stelt zelfs dat in de communistische ideologie de Partij altijd boven het individu

⁶ Tumarkin, *Lenin lives*.

⁷ Benno Ennker, 'Die Anfänge des Leninkultes', *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* (35) (1987) 534-555.

⁸ Idem, 'Leninkult und mythisches Denken in der sowjetischen Öffentlichkeit 1924', *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* (44) (1996) 431-455.

⁹ Idem, *The Origins and Intentions of the Lenin Cult*.

¹⁰ Olga Velikanova, *Making of an idol: on uses of Lenin* (Göttingen 1996).

¹¹ Martin Malia, *Russia under Western Eyes: From the Bronze Horseman to the Lenin Mausoleum* (Cambridge 1999).

stond en de term persoonsverheerlijking ideologische complicaties geeft en niet te licht kan worden gebruikt in de context van de Sovjet-Unie.¹² Toch is er met alles wat er inmiddels geschreven is over dit onderwerp zonder twijfel vast te stellen dat er verering van Lenin plaatsvond. Hoe en met welk doel dat gebeurde is echter nog een onderwerp van debat in de historiografie. Om recht te doen aan deze vier historici en een passende definitie te bepalen voor dit onderzoek, is ervoor gekozen om een brede definitie, die geen van de interpretaties op voorhand onmogelijk maakt, te hanteren. Om daar een goed begrip van te krijgen, is het belangrijk om eerst naar de definities die de genoemde historici gebruiken, te kijken.

Tumarkin definieert en interpreteert de Lenincultus als volgt:

The full-blown cult of Lenin was an organized system of rites and symbols whose collective function was to arouse in the cult's participants and spectators the reverential mood necessary to create an emotional bond between them and the party personified by Lenin. Stylized portraits and busts of Lenin were its icons, his idealized biography its gospel, and Leninism its sacred writings. Lenin Corners were local shrines for the veneration of the leader, and its central shrine was the mausoleum in Red Square displaying Lenin's preserved remains.¹³

Er zijn twee belangrijke punten uit dit citaat te halen. Het eerste punt is dat Tumarkin het doel van de Lenincultus definieert als het creëren van een emotionele band tussen volk en Partij. Het tweede punt is dat Tumarkin de genoemde voorbeelden een religieuze invulling geeft. Volgens Tumarkins interpretatie was de cultus rondom Lenin geworteld in de lange Russische traditie van het orthodoxe geloof. In dat geloof is er een belangrijke plaats weggelegd voor iconen en bijbehorende verering.¹⁴ Tumarkin stelt dat de Bolsjewieken, ondanks hun afkeer van religie, uit deze traditie putten en er parallellen waren tussen de beleving van het orthodoxe geloof en de Lenincultus.

¹² Malia, *Russia under Western Eyes*, 331.

¹³ Tumarkin, *Lenin lives*, 2, 3.

¹⁴ Ibidem, 13.

Een andere traditie waar volgens Tumarkin inspiratie uitgehaald werd door de Bolsjewieken was de belangrijke positie van revolutionaire martelaren in de Russische samenleving van de negentiende eeuw.¹⁵ Het fenomeen van martelaren is vanouds terug te vinden in het orthodoxe geloof, waar martelaren heilig werden verklaard wanneer zij voor het geloof stierven. In de negentiende eeuw nam de verering van revolutionaire martelaren een vlucht door het deel van de intelligentsia, de hoogopgeleide en schrijvende klasse, dat het terrorisme aanhing. Zij geloofden erin dat actie in de vorm van aanslagen nodig was om Rusland van een morele crisis te redden. Daarbij accepteerden zij het feit dat zij dit soort aanslagen vaak zelf met een wrede dood moesten bekopen. Degenen waarvoor dat lot werkelijkheid werd, werden in sommige gevallen vereerd door volgers en kregen een offercultus. Een van hen was Lenins oudere broer Alexander, die na een mislukte moordaanslag op tsaar Alexander III ter dood werd veroordeeld.¹⁶ Er waren volgens Tumarkin pogingen om ook Lenin deze status van martelaar te geven, zeker na een aanslag op zijn leven in 1918.¹⁷ Concluderend plaatst Tumarkin de Lenincultus in de sociale en culturele tradities van Rusland, die met de start van de Sovjet-Unie een nieuwe invulling kregen.

Daartegenover staat Benno Ennker. Hij stelt dat dit niet de beste manier is om naar de Lenincultus te kijken. Hij ziet in alle vereringen van Lenin vooral een politiek middel dat pragmatisch en instrumenteel werd ingezet door de Partij om de machtsbasis te versterken. Ennker stelt dat er in de literatuur vaak te makkelijk gesteld wordt dat de Lenincultus een seculiere religie was die op organische wijze het gat opvulde dat na de Russische Revolutie werd achtergelaten en zo in de behoeften van de maatschappij voorzag. Dit strookt volgens hem niet met de historische realiteit, waarin bijna de volledige organisatie van de cultus bij de Partij lag.¹⁸ Ennker interpreteert de cultus dus enkel als een machtspolitiek-middel dat vooral top-down werd ingezet. Ook stelt hij dat er voorzichtigheid geboden is met het gebruik van het woord cultus. Hij stelt terecht dat er bij dit soort onderwerpen een onderscheid gemaakt dient te worden tussen bewondering en verering van een politiek leider zoals Lenin.¹⁹ Dit roept de vraag op waar dit onderscheid dan precies

¹⁵ Tumarkin, *Lenin lives*, 14,15.

¹⁶ Ibidem, 16-18.

¹⁷ Ibidem, 6.

¹⁸ Ennker, *the origins and intentions of the Lenin cult*, 119.

¹⁹ Ibidem, 120.

ligt, maar dat maakt Ennker niet direct expliciet duidelijk. Hier zal in het eerste hoofdstuk van dit onderzoek dieper op in worden gegaan.

Velikanova, die zich in haar werk op zowel Ennker als Tumarkin baseert, combineert elementen van zowel Tumarkin als Ennker in haar definitie. Zij definieert de Lenincultus als: 'party organized reverence of leader, based on the definite potential in Russian mentality and tradition'.²⁰ Daarbij combineert zij dus de top-down focus van Ennker met de Russisch-culturele invalshoek van Tumarkin. Ook legt zij nadruk op het feit dat de Lenincultus nauw samenhangt met het idee van charismatisch leiderschap van socioloog Max Weber. Volgens dit idee gaat er legitimering van het gezag uit van de persoonlijke kwaliteiten van de leider en ontstaat er zo een affectieve relatie tussen leider en volgeling.²¹

Om recht te doen aan deze auteurs bij het bestuderen van hun werk in dit onderzoek is er een definitie van de persoonlijkheidscultus nodig die alle genoemde aspecten kan omvatten. Om dat mogelijk te maken, moet deze breed genoeg zijn. De definitie van de Lenincultus die hieruit volgt is: 'De verering van Lenin als figuur dat symbool staat voor de macht van de Bolsjewistische Partij en de relatie tussen volk en machthebber'.

Een laatste punt dat belangrijk is om te benoemen als het over de term persoonlijkheidscultus gaat, is dat deze term in de Sovjet-Unie niet door bewonderaars van Lenin werd gebruikt. De term Lenincultus is afkomstig uit westerse teksten en latere geschiedschrijving. In de Sovjet-Unie had de term een negatieve connotatie. Die connotatie is afkomstig uit de periode van destalinisatie onder Chroesjtsjov. Hij beschuldigde Stalin er tijdens het twintigste partijcongres in 1956 van dat hij een *koelt litsjnosti* (letterlijk: cultus van de persoonlijkheid) had gehad en zichzelf daarmee boven de Partij had gesteld.²² Een persoonlijkheidscultus werd daardoor iets waar op neergekeken werd en onverenigbaar was met de 'goede' Lenin.

Er is in de historische literatuur over de Sovjet-Unie vaak een focus op de 'hard power' elementen van het regime.²³ Daarmee worden de dwingende elementen zoals economische of militaire dwang, die de staat gebruikte om haar

²⁰ Velikanova, *Making of an idol*, 17, 18.

²¹ Ibidem, 26.

²² Ibidem, 11.

²³ Nina Tumarkin, 'Political Ritual and the Cult of Lenin', *Human rights quarterly* (5) (1983) 203-206, aldaar 205.

macht te consolideren, bedoeld. Daartegenover staat 'soft power', oftewel het uitoefenen van macht door middel van overtuigingskracht. Ook over de soft power elementen is het nodige geschreven, maar dit betreft vaak de officiële staatspropaganda. In dit onderzoek staat een thema centraal waarvan aspecten ook onder die 'soft power' vallen, maar het complexer ligt dan dat. De Lenincultus was namelijk niet per definitie top-down, er was ook sprake van bottom-up verering en een wisselwerking tussen beide. De Partij heeft er veel voor gedaan om een beeld te creëren van bottom-up vereringen van Lenin.²⁴ Daarmee zijn de grenzen vervaagd en is het een complex en veelomvattend thema binnen propaganda- en cultuuronderzoek geworden dat aandacht verdient.

De verschillende interpretaties in de historiografie die hiervoor beschreven staan blijven bestaan zolang er vanuit de bekende invalshoeken naar de Lenincultus gekeken wordt. Dit onderzoek probeert een nieuwe invalshoek aan dat debat toe te voegen. In dit onderzoek wordt de Lenincultus namelijk nader bekeken aan de hand van een internationale context. Dit aspect is voorsnog onderbelicht gebleven in historisch onderzoek en kan een interessant venster bieden om naar het verschil in interpretatie tussen de verschillende historici te kijken. In de visie van Tumarkin is de Lenincultus immers diep verankerd in specifiek Russische tradities. In een internationale context valt minder uit deze tradities te putten. Interessant is dus om te zien of de kenmerken die Tumarkin in haar werk noemt ook terugkomen in een internationale context. In de interpretatie van Ennker is de cultus als politieke strategie universeler inzetbaar en daardoor beter geschikt voor internationaal gebruik. Desalniettemin blijft de cultus in zijn visie een resultaat van keuzes binnen de Bolsjewistische Partij, gericht op de eigen samenleving.²⁵

Voor de beantwoording van de centrale vragen van dit onderzoek zal gekeken worden naar twee Britse journalisten en auteurs. Zij schreven in de periode 1919-1935 over de Sovjet-Unie en waren zo mede-bepalend voor het beeld dat van de Sovjet-Unie en Lenin specifiek ontstond in het Westen. De twee auteurs die hier centraal staan zijn Arthur Ransome(1884-1967) en Walter Duranty(1884-1957).

Arthur Ransome was een Britse journalist en schrijver die vanaf 1913 veel in Rusland verbleef. In 1919 maakte hij een reis naar Rusland waar hij zes weken zou

²⁴ Velikanova, *Making of an idol*, 8,9.

²⁵ Ennker, *the origins and intentions of the Lenin cult*, 120.

verblijven. Daarover publiceerde hij direct na zijn terugkeer in het Verenigd Koninkrijk een soort reisverslag: *Six weeks in Russia in 1919*.²⁶ Tijdens zijn reis sprak hij ook meerdere malen met Lenin zelf.²⁷ Hij kan worden getypeerd als een ‘fellow traveler’, iemand die geen lid was van de Communistische Partij maar wel sympathie had voor het communisme. Ransome was tot 1928 ook werkzaam bij de Britse krant *The Manchester Guardian*. Voor die krant schreef hij ook een aantal artikelen over de Sovjet-Unie en Lenin die in dit onderzoek gebruikt zullen worden.²⁸ Verder worden in dit onderzoek ook nog passages over Lenin uit zijn postuum gepubliceerde autobiografie uit 1976 en zijn boek *The crisis in Russia*, dat in 1921 verscheen, gebruikt.²⁹

Over zijn beweegredenen om verslag te doen in de Sovjet-Unie verklaarde Ransome zelf dat hij een oprecht beeld wilde geven van het gewone leven aldaar en dat hij verslag wilde doen op een manier die niet zo ideologisch geladen was als andere artikelen die in die tijd over de Sovjet-Unie verschenen.³⁰ Over het leven van Ransome schreef historicus aan de universiteit van Essex Hugh Brogan (1936-2019) een uitgebreide biografie.³¹

Naast Ransome staat er nog een auteur centraal in dit onderzoek: Walter Duranty. De Britse Duranty was van 1921 tot 1940 correspondent voor *The New York Times* in de Sovjet-Unie. In die tijd heeft Duranty talloze artikelen en een aantal boeken geschreven over zijn tijd in de Sovjet-Unie. Zijn autobiografische werk uit 1935, *I write as I please*, waarin Duranty zijn perspectief op de Sovjet-Unie van die tijd beschreef, staat samen met een aantal van zijn artikelen voor *The New York Times* in dit onderzoek centraal.³² In 1932, drie jaar voor de publicatie van zijn autobiografie, ontving Duranty de Pulitzerprijs voor zijn berichtgeving over de

²⁶ Arthur Ransome, *Six weeks in Russia in 1919* (Londen 1919).

²⁷ Ibidem, 1-3.

²⁸ Idem, ‘Lenin, the career of a great revolutionary’, *The Manchester Guardian* (23 januari 1924).

Idem, ‘At the grave of Lenin’, *The Manchester Guardian* (28 januari 1924).

²⁹ Idem, en Rupert Hart-Davis, *The autobiography of Arthur Ransome* (Londen, 1976).

Idem, *The Crisis in Russia* (Londen 1921).

³⁰ Idem, *Six weeks in Russia*, 1-3.

³¹ Hugh Brogan, *The life of Arthur Ransome* (Londen 1984).

³² Walter Duranty, *I write as I please* (New York 1935).

Idem, ‘Lenin Dies Of Cerebral Hemorrhage; Moscow Throngs Overcome With Grief; Trotsky Departs Ill, Radek In Disfavor’, *The New York Times* (23 januari 1924).

Walter Duranty, ‘Bolsheviki mark 30th anniversary’, *The New York Times*, (31 juli 1933).

Idem, ‘Power of Stalin now at its height’, *The New York Times*, (23 januari 1933).

Idem, ‘Lenin cult grows throughout Russia’, *The New York Times*, (3 september 1925).

Sovjet-Unie.³³ Over deze prijs en de overtuigingen van Duranty bestaat veel discussie. Er is later veel kritiek gekomen op zijn journalistieke carrière, waarin hij bewust een geïdealiseerd beeld van de Sovjet-Unie onder Stalin zou hebben gegeven en hij verschrikkingen als de Hongersnood in Oekraïne bewust zou hebben verzwegen. Het bijna 300 pagina's tellende boek *Not Worthy: Walter Duranty's Pulitzer Prize and the New York Times* van Canadees-Oekraïens academicus Lubomyr Luciuk uit 2004 over dit onderwerp is slechts een van de vele voorbeelden van de kritiek die er op Duranty gegeven wordt.³⁴

Deze twee Britse journalisten, die beiden in 1884 werden geboren, staan in dit onderzoek centraal omdat zij qua tijdspanne goed op elkaar aansluiten. Ransome heeft uitgebreid geschreven over de korte periode (1917-1924) dat Lenin zelf aan de macht was in de Sovjet-Unie en heeft hem zelf gesproken. Dit is de periode waar volgens de literatuur de eerste aanzet tot de Lenincultus werd gedaan. Duranty behandelde de periode daarna, waarin de Lenincultus onder Stalin tot eind jaren '20 tot volle bloei kwam volgens de literatuur. Bovendien hadden zij allebei in hun rol als journalist een zekere mate van objectiviteit hoog te houden terwijl beiden duidelijk wel enige sympathie voelden voor de Bolsjewieken. Deze sympathie maakte beide journalisten vatbaar voor de effecten van de Lenincultus. Tegelijkertijd waren zij deel van een select groepje westerse journalisten en verslaggevers, die in de periode 1919-1935 ooggetuige waren van de gebeurtenissen in de Sovjet-Unie en daar in het Westen over vertelden.

Of er in het werk van deze twee Britse journalisten sprake was van een Lenincultus en zoja, hoe deze vorm kreeg zijn de centrale vragen van dit onderzoek. Die vragen worden onderzocht door te kijken naar de manier waarop zij over Lenin schreven en welke elementen van een Lenincultus daarin terugkomen. Beantwoording van die vragen kan een nieuwe inzichten geven in de manier waarop er in de literatuur gekeken wordt naar de Lenincultus in het algemeen. Juist door dit internationale perspectief kunnen er aspecten naar voren komen die bij een focus op alleen de Sovjet-Unie zelf over het hoofd gezien kunnen worden.

³³ Pulitzer, https://www.pulitzer.org/cms/sites/default/files/content/the_pulitzer_prizes_2020_winners_and_finalist_s.pdf (Geraadpleegd 17-11-2025).

³⁴ Lubomyr Luciuk, *Not Worthy: Walter Duranty's Pulitzer prize and the New York Times* (Kingston 2004).

Verslagleggingen zoals deze waren van groot belang voor de beeldvorming buiten de Sovjet-Unie. Hieruit bezien was de manier waarover zij over Lenin schreven dus ook van groot belang voor het eventueel creëren van een voedingsbodem voor een Lenincultus buiten de Sovjet-Unie. Dit onderzoek bestudeert de toenmalige perceptie van Ransome en Duranty tegen de achtergrond van de hedendaagse voorstellingen en concepten van de Lenincultus. Interessant is daarbij vooral wat het internationale perspectief van deze casus doet met het verschil van interpretatie tussen Ennker en Tumarkin over de verankering van de cultus in de Russische cultuur.

Dit onderzoek is ingedeeld in drie hoofdstukken. Het eerste hoofdstuk is introducerend van aard. Hierin wordt een analyse gemaakt van de Lenincultus in de Sovjet-Unie. De verschillende perspectieven op de Lenincultus, die in de literatuur voorkomen, worden hierin meegenomen en daar wordt op gereflecteerd. Daarbij wordt geprobeerd een duidelijk beeld te geven van de ontwikkeling en de verschijningsvormen van de cultus. Zo wordt het kader gecreeerd voor het onderzoek naar Ransome en Duranty. Dit hoofdstuk is vooral gebaseerd op secundaire literatuur.

Daarop volgen hoofdstuk twee en drie over de Britse casussen die hier centraal staan. Deze twee hoofdstukken zijn voor een belangrijk deel op primaire bronnen gebaseerd. In het tweede hoofdstuk staat het werk van Arthur Ransome centraal. Het derde en laatste hoofdstuk gaat over Walter Duranty. Door het werk van beide journalisten te analyseren aan de hand van een aantal vraagstukken, die in het eerste hoofdstuk naar voren komen, kunnen Duranty en Ransome met elkaar vergeleken worden. Deze analyse gebeurt verder aan de hand van twee aspecten van de behandeling van Lenin in het werk van Duranty en Ransome: zijn leven en zijn leiderschapsrol in de samenleving. Deze analyse levert, in de conclusie, een beantwoording van de centrale vragen van dit onderzoek op. Ook wordt hier verder gereflecteerd op dit onderzoek en de betekenis daarvan.

Dit onderzoek helpt het historiografisch debat verder door de Lenincultus vanuit een nieuwe, internationale invalshoek te bekijken. Die invalshoek is nog niet eerder gebruikt en kan nieuw licht doen schijnen op de bestaande verschillen van interpretatie en de facetten waarop historici tot nu toe de nadruk hebben gelegd. Ook is de Lenincultus een complex thema dat zich op het snijvlak van cultuur, politiek en religie bevindt. Dit onderzoek aan de hand van twee concrete casussen kan dit inzichtelijker maken. Daardoor kan dit onderzoek ook iets zeggen over deze tijd. Het

verheldert de geschiedenis en tradities waarop de huidige rol van leiderschap in de samenleving, zeker in Rusland, nog steeds gebouwd is. Om de actualiteit van dit onderwerp te zien hoeft men alleen maar te kijken naar het Rode Plein in Moskou. Daar ligt het lichaam van Lenin, ruim honderd jaar na zijn overlijden en meer dan dertig jaar na de val van de Sovjet-Unie, nog steeds opgebaard in het Mausoleum. Lenin ligt daardoor nog steeds op een voetstuk. De huidige rol die een leider als Poetin heeft en hoe dit in het buitenland bekeken wordt kan dan ook niet los worden gezien van de tradities en geschiedenis, die voor een deel dus nog steeds aanwezig zijn in de Russische samenleving, waarvan de huidige situatie een product is.

H1. De Lenincultus ondanks Lenin

Het idee had zich van iedereen meester gemaakt dat dit iets noodzakelijks was, noodzakelijk voor de miljoenen van het proletariaat (...) Ik dacht bij mezelf wat een gelukkig lot dit was. Nu mocht hij [Lenin] de zaak van het proletariaat, de zaak van de arbeidersklasse blijven dienen na zijn dood zoals hij dat ook tijdens zijn leven had gedaan. (...) Duizenden eden, afgelegd bij zijn doodskist in de Zuilenzaal en in het Mausoleum, vormen een levende en eeuwige rechtvaardiging voor deze beslissing, op grond waarvan wij tot op de dag van vandaag de stoffelijke resten aanschouwen van de man die het leven schonk aan ons socialistische vaderland.³⁵

Dit citaat van Vladimir Bontsj Broejevitsj, de vroegere persoonlijke assistent van Lenin, over het opbaren van het gebalsemde lichaam van Lenin is veelzeggend over de Lenincultus in de periode rond Lenins overlijden. Bontsj Broejevitsj was aanvankelijk een tegenstander van de balseming maar verklaarde, nadat de beslissing daarvoor definitief was geworden, overtuigd te zijn dat dit een goede beslissing was. Zijn redenering daarvoor was de blijvende inspirerende kracht die er van Lenin uit zou gaan. Ook presenteerde hij de balseming als een collectieve wens in de Sovjet-Unie. In werkelijkheid was er veel discussie aan vooraf gegaan en was de permanente tentoonstelling van het lichaam vooral het besluit van een paar hooggeplaatste partijgenoten.³⁶

In dit hoofdstuk staat de bestaande wetenschappelijke literatuur over de Lenincultus centraal. Het doel is daarbij niet zozeer om een volledig of gedetailleerd beeld te schetsen van die cultus, daarover bestaan al genoeg historiografische werken. Het doel van dit hoofdstuk is vooral om door een analyse van de bestaande wetenschappelijke literatuur een beeld te geven van de werking en inhoud van de Lenincultus. Zo kunnen de primaire bronnen, die in de komende hoofdstukken aan bod komen, in hun historische kader geplaatst worden. Aan de hand van concrete voorbeelden wordt inzichtelijk gemaakt waar de verschillende historiografische interpretaties over gaan en wordt de tijdlijn en werking van de cultus duidelijk. Het eerste deel van dit hoofdstuk behandelt de tijdlijn van de Lenincultus. Die is in mijn

³⁵ Ennker, *Leninkult und mythisches Denken*, 437.

³⁶ Idem, *The Origins and Intentions of the Lenin Cult*, 122, 123.

optiek in drie fases op te delen: de aanzet tijdens Lenins leven, de bloei rondom Lenins overlijden en de consolidatie onder Stalin. Het tweede deel van dit hoofdstuk gaat aan de hand van concrete voorbeelden in op een aantal vraagstukken die in de analyse van de literatuur naar boven komen en de verschillen in historiografische interpretaties van dit onderwerp verklaren.

De eerste fase van de Lenincultus begon nog voordat de Bolsjewieken de macht hadden. Al tijdens de revolutie en de daaropvolgende burgeroorlog kozen de Bolsjewieken er uit strategisch opzicht voor om Lenin op een voetstuk te zetten. De Bolsjewieken portretteerden Lenin als de voorhoede van de revolutionaire beweging.³⁷ Er ontstond een situatie waar Max Webers idee van charismatisch leiderschap deels op van toepassing was. Volgens Webers idee ontstond er een emotionele band tussen leider en volger op basis van een (vermeende) bijzondere kwaliteit van de leider.³⁸ In het geval van Lenin ging dit charisma vooral uit van Lenin als symbool van het Bolsjewisme en minder van zijn persoonlijkheid zelf.

Een vroeg voorbeeld van deze emotionele band tussen leider en volger is Lenins terugkeer per trein van zijn Europese ballingschap in april 1917. Er werd door de Bolsjewieken, die in de beeldvorming tijdens zijn afwezigheid een revolutionaire held van Lenin hadden gemaakt, een groot spektakel georganiseerd op het station van Petrograd.³⁹ Ze verzamelden een menigte die in grote feestvreugde enkel de naam van Lenin scandeerde. Ook kreeg hij, in het uitbundig gedecoreerde station, waar de fanfare de Marseillaise voor hem speelde, een boeket bloemen aangereikt.⁴⁰ Door dit spektakel te creëren ontstond de indruk dat er met de terugkeer van de 'grote leider' Lenin een historisch moment had plaatsgevonden. Ook werden de eerste tekenen van een emotionele band tussen leider en volgers zichtbaar door de uitzinnige menigte die geëmotioneerd de naam van Lenin scandeerde.

Ook tijdens de regeringsperiode van de Bolsjewieken, werd de strategische lijn van charismatisch leiderschap doorgezet. Via posters en pamfletten beoogden de Bolsjewieken Lenin voor iedereen zichtbaar en alomtegenwoordig te maken. Een goed voorbeeld daarvan is bijvoorbeeld het fotografische portret van Lenin dat door

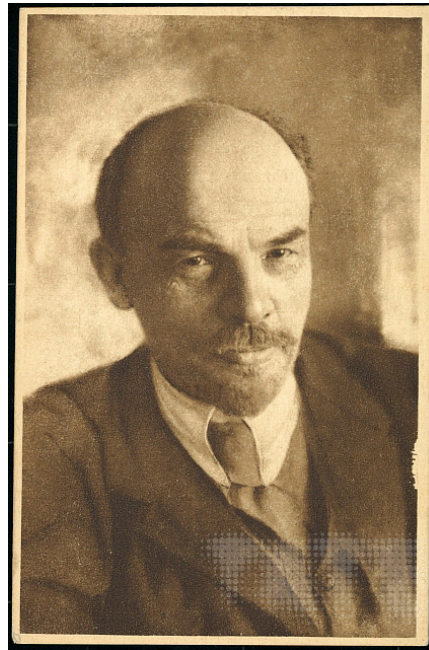
³⁷ Ennker, *Die Anfänge des Leninkultes*, 539.

³⁸ Velikanova, *Making of an idol*, 12, 18.

³⁹ Dit is het huidige Sint-Petersburg.

⁴⁰ Ennker, *Die Anfänge des Leninkultes*, 539, 540.

fotograaf Moisei Nappelbaum werd gemaakt en dat diende als voorbeeld voor te creëren propaganda.⁴¹

Afbeelding 1: Het officiële staatsieportret van Lenin, 1918, Moisei Appelbaum (1869-1958), uit de collectie van het Tate-archief.

Deze vroege vereringen van Lenin leidden vooral tot onbegrip en afkeer bij hemzelf. Hij stemde bijvoorbeeld met tegenzin met de portretfoto in en reageerde vol verbazing toen hij na zijn ballingschap in Petrograd werd onthaald door een menigte van huilende mensen.⁴²

Een reden voor Lenins ongemakkelijkheid was dat de verering van een individu de nodige knelpunten gaf in zijn marxistische wereldbeeld. Martin Malia wijst er in zijn werk terecht op dat er in Lenins visie voor de Sovjet-Unie niemand boven de Partij kon staan. Hoewel Lenin bijna altijd zijn zin kreeg binnen de Partij zag hij zichzelf niet als de dictator die boven de Partij stond en wiens wil daardoor wet was.⁴³ Het hele idee van een leiderscultus zoals deze later rond bijvoorbeeld Mussolini zou vormen, schuurde dus met de marxistische ideologie van de Bolsjewieken. De Lenincultus had tot Lenins overlijden dan ook geen massaal karakter. In het grote en uitgestrekte gebied van de Sovjet-Unie bleek uit rapporten

⁴¹ Velikanova, *Making of an idol*, 30.

⁴² Ennker, *Die Anfänge des Leninkultes*, 540.

Velikanova, *Making of an idol*, 30.

⁴³ Malia, *Russia under Western Eyes*, 331.

van de geheime dienst zelfs dat Siberische leger-rekruten, in het begin van de jaren '20 nog niet wisten wie Lenin was.⁴⁴ Ondanks Lenins eigen bezwaren en dit ideologische conflict, bleven een aantal leden van de Partij wel op zoek gaan naar manieren om Lenin als symbolisch beeld te blijven vereren.⁴⁵

Dit nam een vlucht nadat Fanny Kaplan in 1918 een mislukte aanslag op Lenin had gepleegd waarbij Lenin zwaargewond was geraakt. De top-down aanzet tot een cultus werd, in de nasleep van deze aanslag, gedaan door partijgenoten zoals Grigori Zinovjev, destijds de voorzitter van de Petrograd-Sovjet. In een lange uiteenzetting die wijd verspreid werd, stelde hij dat het enige wat alle arbeiders op dat moment bezig hield de gezondheid van de 'grote leider' was.⁴⁶ Deze uiteenzetting bevatte een uitgebreide en geïdealiseerde biografie van Lenin. Daarin werd Lenin veelal in religieuze bewoordingen opgehemeld, Zinovjev noemde Lenin bijvoorbeeld 'de apostel van het wereldcommunisme' die het evangelie van het marxisme verkondigde.⁴⁷ Zinovjev eindigde zijn verhaal met de woorden:

Wij, discipelen en volgelingen van Lenin, hebben het recht om publiekelijk te verkondigen: Ja, wij streven ernaar om op zijn minst een klein beetje te zijn zoals deze vurige tribuun van het internationale communisme, zoals de grootste leider en arbeider van de socialistische revolutie ooit. Leve kameraad Lenin!⁴⁸

De werking van de cultus, die mede door dit soort werken ontstond, werd ook direct duidelijk in de periode van 'Rode Terreur' daarna. De vele executies van tegenstanders werden gelegitimeerd als antwoord op een aanval op belichaming van de gehele Partij.⁴⁹ Lenin werd met die retoriek expliciet neergezet als individueel symbool voor de hele Partij. De weg voor een cultus lag daardoor wagenwijd open.

Naast top-down vereringen vanuit de Partij, kwam er ook vanuit andere hoeken van het land een stroom aan lof voor Lenin op gang in de nasleep van de aanslag. In talloze gedichten die door gewone mensen werden geschreven, werd

⁴⁴ Velikanova, *Making of an idol*, 37, 38.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Tumarkin, *Lenin lives*, 82.

⁴⁷ Ennker, *Die Anfänge des Leninkultes*, 541.

⁴⁸ Grigori Zinovjev, *Nicolai Lenin: His Life and Work* (Cleveland 1918), 48.

⁴⁹ Tumarkin, *Lenin lives*, 81.

Lenin met Christus vergeleken en werd hij als inspirerende martelaar getypeerd.⁵⁰ Één van deze gedichten, waar precieze details als maker en datering onbekend van zijn bevatte de volgende passage:

Grote leider van de ijzeren legermacht
 Vriend en broeder van alle onderdrukte mensen
 Boeren, arbeiders en soldaten samensmeedend in de vlammen van de
 kruisigingen
 Onoverwinnelijke boodschapper van vrede,
 Gekroond met de doornen van laster
 Profeet die zijn zwaard in de vampier heeft gestoken
 Vervuller van de vurige droom⁵¹

Tumarkin merkt terecht op dat dit soort teksten vanuit het volk, waarin Lenin werd vereerd als een martelaar of een profeet, verschenen voordat er iets van een partijgestuurde organisatie was die het beeld van Lenin controleerde.⁵² Tegelijkertijd greep de Partij in deze periode al wel een zekere controle over publicaties. Uiteenzettingen als die van Zinovjev werden massaal verspreid en overal gepubliceerd. Ook de teksten vanuit het volk die met een vererende toon over Lenin spraken werden door de Partij uitgezocht en in de aandacht gebracht.⁵³ Op die manier ontstond een situatie waarin er wel degelijk sprake was van bottom-up verering van Lenin, maar de verhouding daarvan ten opzichte van top-down verering moeilijk vast te stellen was.

Lenin zelf was wederom niet gelukkig met dit soort vereringen. Hij herhaalde, na alle aandacht voor hem in de media te hebben gezien, dat dit soort vereringen van individuen in strijd waren met het Bolsjewistische wereldbeeld.⁵⁴ Lenins positie ten opzichte van de cultus was echter ambivalenter dan die uitspraak doet vermoeden. Want ondanks zijn ideologische bezwaren, vonden er al tijdens zijn leven uitingen van de cultus plaats waar Lenin zich niet tegen verzette. Al tijdens zijn leven waren er bijvoorbeeld, met zijn goedkeuring, hernoemingen van plaatsen naar

⁵⁰ Tumarkin, *Lenin lives*, 84.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Ibidem, 86.

⁵³ Ennker, *Die Anfänge des Leninkultes*, 541.

⁵⁴ Ibidem.

Lenins naam.⁵⁵ Hoewel hernoemingen van plaatsen in de historische context geplaatst moeten worden en destijds een stuk gebruikelijker waren als manier om een breuk met het verleden aan te geven, is het toch opvallend dat plaatsen zoals Leninsk, met de goedkeuring van Lenin zijn naam gingen dragen.⁵⁶

Een aantal jaar was dit het beeld van de cultus. Er waren vereringen van de figuur Lenin, maar dit had nog niet het georganiseerde, massale karakter dat het later zou krijgen. Dat veranderde toen Lenin ziek werd en de tweede fase van de Lenincultus aanbrak. In mei 1922 had Lenin zijn eerste beroerte. Vanaf dat moment ging zijn gezondheid steeds verder achteruit tot zijn dood in 1924. Hij raakte daardoor steeds verder op de achtergrond. Het werd een aantal partijgenoten tijdens Lenins ziekte langzaamaan duidelijk dat hij niet meer terug zou keren naar zijn positie als effectief leider. Met die realisatie brak er een strijd los binnen de Partij om zijn nalatenschap.⁵⁷ Aangezien Lenin inmiddels, door toedoen van partijgenoten, in de retoriek de belichaming was geworden van de Partij en de emotionele band tussen het volk en de macht ging er een grote legitimerende kracht uit van zijn persoon en de loyaliteit daaraan voor zijn opvolgers.

Overall in de Sovjet-Unie waren er mensen bezig om de sterfelijke Lenin te vervangen voor het eeuwige symbool Lenin. Er werden veel geïdealiseerde biografieën over hem geschreven. Opvallend genoeg merkte ook Lenins zus in de tijd zelf al op dat er van haar broer een cultusfiguur werd gemaakt.⁵⁸ Dit soort initiatieven vonden op spontane basis plaats. Een andere belangrijke gebeurtenis in de periode vlak voor Lenins overlijden was de oprichting van het Lenin instituut. Dit orgaan, dat uiteindelijk onder controle kwam te staan van het Centrale Comité van de Partij, had als taak het verzamelen van alles wat met Lenin te maken had. Daaronder vielen onder andere alles wat hij geschreven had, wat over hem geschreven was of afbeeldingen van Lenin.⁵⁹ Hiermee nam de Partij de controle over de beeldvorming van Lenin. Voor het eerst vond dit op grote schaal op een centraal-georganiseerde manier plaats. Dit gaf de mogelijkheid voor de Partij om een beeld van Lenin te creëren dat naar eigen inzicht gebruikt kon worden.

⁵⁵ Ennker, *Die Anfänge des Leninkultes*, 544.

⁵⁶ Velikanova, *Making of an idol*, 37.

⁵⁷ Ennker, *Die Anfänge des Leninkultes*, 545.

⁵⁸ Tumarkin, *Lenin lives*, 129.

⁵⁹ Ennker, *Die Anfänge des Leninkultes*, 547.

Hoewel Tumarkin stelt dat Stalins rol in dit verhaal vaak overschat wordt doordat hij in latere geschiedschrijving dichterbij Lenin geplaatst werd dan hij eigenlijk had gestaan, was Stalin wel degelijk toen al betrokken bij de Lenincultus.⁶⁰ Historicus Robert Tucker (1918-2010) van Princeton University besteedt in het eerste deel van zijn Stalin-biografie uit 1973 veel aandacht aan de psychologische invloed die Lenin op Stalin had en welke gevolgen dit had voor Stalins betrokkenheid bij de Lenincultus.

Tucker stelt dat Stalin al van een jonge leeftijd een held in Lenin zag waarmee hij zich identificeerde.⁶¹ Stalin bleef Lenin zijn hele leven op een voetstuk plaatsen als zijn 'grote voorbeeld'. Tijdens Lenins leven was dit iets waar Stalin moeilijk uiting aan kon geven omdat het frame dat hij mentaal op Lenin had geplakt niet altijd overeenkwam met de echte Lenin. Dat veranderde toen Lenin ziek werd en overleed. De echte Lenin verdween en alleen zijn beeltenis bleef bestaan. Die Beeltenis was voor Stalin dus zijn voorbeeld. Dat verklaart volgens Tucker waarom Stalin er na Lenins overlijden alles aan zou doen om de Lenincultus te institutionaliseren en levend te houden.⁶² Daarnaast stelt hij ook dat de Russisch-Orthodoxe uitingsvormen van de Lenincultus voor een groot deel van Stalin, die als jongen op een religieus seminarium had gezeten, afkomstig waren.⁶³

Toen het nieuws van Lenins overlijden door Stalin binnen de Partij bekend werd gemaakt barstte veel partijgenoten in huilen uit.⁶⁴ Hoewel Lenins dood eraan zat te komen en er daarvoor ook al voorbereidingen waren gedaan, lag er geen volledig stappenplan klaar. Dus viel het te bezien wat er nu precies moest gebeuren.⁶⁵ Een van de eerste acties van de Partij was om een periode van nationale rouw af te kondigen. Tevens werd voor het regelen van alles rondom de uitvaart een commissie opgericht onder leiding van Stalin en het hoofd van de geheime dienst, Felix Djerzinski.

Lenins lichaam werd op het Rode Plein tentoongesteld in de week na zijn overlijden. Hiervoor was massale aandacht. Uit alle hoeken van het land stroomden geïnteresseerde en geëmotioneerde burgers naar Moskou toe om dit met eigen

⁶⁰ Tumarkin, *Lenin lives*, 153.

⁶¹ Robert Charles Tucker, *Stalin as revolutionary, 1879-1929: a study in history and personality* (New York 1973) 133.

⁶² Ibidem, 285.

⁶³ Ibidem, 280.

⁶⁴ Tumarkin, *Lenin lives*, 134.

⁶⁵ Ennker, *The Origins and Intentions of the Lenin Cult*, 122.

ogen te zien.⁶⁶ Daaruit blijkt dat er een behoorlijke mate van overtuiging was onder de bevolking dat er met het overlijden van Lenin iets belangrijks was gebeurd.

Veel partijleden waren onder de indruk van dit indrukwekkende en massale spektakel. De massaliteit van deze gebeurtenis riep het verlangen op om hiervan iets permanents te maken door Lenins lichaam te balsemen.⁶⁷ Dat idee stuitte aanvankelijk op veel weerstand binnen de Partij. Deze verering van zijn lichaam ging immers tegen Lenins eigen anti-materiële principes in. Ook Lenins weduwe, Nadezjda Kroepskaja, was erop tegen.⁶⁸ Een ander bezwaar was ook ideologisch. Werd van Lenins lichaam door de balseming immers niet eenzelfde soort relikwie gemaakt als dat eerder in het orthodoxe geloof was gebeurd met heiligen? Voor veel Bolsjewieken ging deze beslissing te veel in die religieuze richting. Trotski stelde zelfs dat de mensen die verantwoordelijk waren voor dit idee, niets begrepen hadden van het marxisme.⁶⁹

Daartegenover stond een filosofische ideologie die ook door een deel van de Bolsjewieken werd aangehangen: *Bogostroitel'stvo*. Het betrof hier een communistische religie die gebaseerd was op het gedachtegoed van de Russische filosoof Nikolaj Fjodorov. Binnen die humanistische religie werd de mens God door boven individualisme en klasse uit te stijgen.⁷⁰ Twee belangrijke, Bolsjewistische aanhangers van die gedachte waren Anatoli Loenatsjarski en Leonid Krasin. Zij maakten rond Lenins overlijden op basis van die argumentatie het punt dat het beter was om het lichaam van de tot menselijke God geworden Lenin te conserveren dan het te begraven of cremen. Stalin nam dit idee over en presenteerde het bij een bijeenkomst van het Politburo, het uitvoerende orgaan van de Partij.⁷¹

De beslissing werd uiteindelijk, ondanks de bezwaren, genomen om Lenins lichaam te balsemen. Dit werd uit de religieuze hoek gehaald door het te vieren als een wetenschappelijke triomf om Lenins lichaam voor eeuwig intact te kunnen houden.⁷² Daarvoor moest de Partij wel op zoek naar een manier waarop dit mogelijk was, aangezien een dergelijke onderneming nog nooit eerder had plaatsgevonden. Voormalig tegenstanders steunden het project daarna in het

⁶⁶ Velikanova, *Making of an idol*, 70.

⁶⁷ Ennker, *Leninkult und mythisches Denken*, 435.

⁶⁸ Velikanova, *Making of an idol*, 55.

⁶⁹ Tumarkin, *Lenin lives*, 174, 175.

⁷⁰ Ibidem, 21.

⁷¹ Ibidem, 174.

⁷² Ennker, *Leninkult und mythisches Denken*, 437.

openbaar en benadrukten hoe goed het was dat Lenin ook na zijn dood talloze mensen kon blijven inspireren in het Mausoleum.⁷³

Aanvankelijk was het Mausoleum een tijdelijk gebouw dat overhaast gebouwd was in de dagen tussen Lenins overlijden en de uitvaart. Krasin achtte een tijdelijke crypte niet geschikt als plaats om Lenins lichaam blijvend te vereren.⁷⁴ Dus zorgde hij er al in 1924 voor dat deze vervangen werd door een permanentere, houten versie. Later, in 1925, was het opnieuw Krasin, nu met hulp van Loenatsjarski, die de aanzet deed tot een nog mooier en permanentier mausoleum voor Lenin.

Aanvankelijk ging dat via een wedstrijd voor architecten onder leiding van Loenatsjarski. Uiteindelijk zou het ontwerp echter niet uit die wedstrijd komen maar gaf Stalin in 1929 simpelweg de opdracht het houten Mausoleum in steen te vereeuwigen. De manier waarop dat ging was tekenend voor de fase waarin de Lenincultus op dat moment terecht was gekomen. Er was geen grote campagne om Lenin te eren bij de bouw van het definitieve Mausoleum. De bouw daarvan werd vooral gevierd als een overwinning van Sovjet bouwkunde als onderdeel van de vijfjarenplannen.⁷⁵

Afbeelding 2: Foto van Lenins uitvaart met massale toestroom van mensen, 1924, uit de collectie van Getty Images, (fotograaf onbekend).

⁷³ Ennker, *Leninkult und mythisches Denken*, 437.

⁷⁴ Tumarkin, *Lenin lives*, 193.

⁷⁵ Ibidem, 205.

De Lenincultus kwam na Lenins dood tot volledige bloei, niet in de laatste plaats doordat de cultus volledig geïnstitutionaliseerd werd. Voor de Partij was het zaak om te zorgen dat de continuïteit gewaarborgd bleef nu de centrale figuur van de macht weg was gevallen.⁷⁶ Dat deden zij door de indruk te wekken dat Lenin nog steeds leefde in alles waar de Sovjet-Unie voor stond. Daarmee hing samen dat partijgenoten probeerden de opvolgingsstrijd te winnen door hun loyaliteit aan Lenin en daarmee aan de Partij te bewijzen.⁷⁷ Een belangrijke gebeurtenis hierin is de eed-toespraak van Stalin. In een beroemde toespraak die Stalin aan partijgenoten gaf op de avond voor de uitvaart zwoer hij trouw aan de overleden Lenin. Stalin stelde dat de communisten een unieke groep mensen waren die werden gebonden door hun loyaliteit aan Lenin en het leger in zijn naam vormden.⁷⁸ Dit werd het begin van een lange periode waarin Stalin zijn eigen positie probeerde te versterken door zijn trouw aan Lenin te bewijzen.

Er waren ook veel spontane reacties op de dood van Lenin. Veel Sovjetburgers stonden bij het overlijden stil in teksten en beeltenissen.⁷⁹ Doordat de cultus op dit moment ook geïnstitutionaliseerd werd, vervaagden de grenzen van de spontaniteit echter verder. Uit partij-archieven bleek, toen deze in de openbaarheid kwamen, dat er door Stalin opdracht werd gegeven aan de lokale comités om te zorgen dat er overal in Sovjet-Unie op de juiste manier, met voldoende verering, werd gereageerd op het nieuws van Lenins overlijden.⁸⁰

De Partij versterkte de Lenincultus verder door het onderwijzen van leninisme, het eren van de gevallen leider met standbeelden en posters, het hernoemen van steden en instellingen en het ondernemen van grote campagnes zoals de Lenin-werving waarin mensen via propaganda werden overtuigd om het gat dat Lenin achterliet op te vullen door zich bij de Partij aan te sluiten.⁸¹ Zo werd op alle fronten gewerkt om de Lenincultus deel van het leven van elke Sovjetburger te maken. Lenin moest het morele ijkpunt worden, de belichaming van alles wat goed was in de Sovjet-Unie.

Dat ging hand in hand met bottom-up initiatieven om Lenin te vereren. Direct na zijn dood verschenen bijvoorbeeld uit alle hoeken van de samenleving droevige

⁷⁶ Tumarkin, *Lenin lives*, 135.

⁷⁷ Velikanova, *Making of an idol*, 45.

⁷⁸ Robert Charles Tucker, *Stalin in power: the revolution from above, 1928-1941* (New York 1990), 2.

⁷⁹ Ibidem, 44.

⁸⁰ Velikanova, *Making of an idol*, 103.

⁸¹ Ennker, *Leninkult und mythisches Denken*, 446.

memoriams, miljoenen mensen brachten een bezoek aan het Mausoleum om hun laatste eer te bewijzen en op veel plekken werden Leninhoekjes ingericht. Dit waren hoekjes waar vaak Lenins portret hing, zijn geschriften stonden en versieringen met Bolsjewistische symbolen waren aangebracht.⁸² Deze hoekjes werden een soort altaren voor Lenin zoals die daarvoor in veel Russische huishoudens hadden gestaan voor religieuze iconen. Omdat dit hand in hand ging met de geïstitutionaliseerde initiatieven van bovenaf was er soms de nodige overlap en waren grenzen daar, zeker voor de opening van het Sovjetarchief, vaak moeilijk te onderscheiden.

De grote campagnes om de Lenincultus tot volle bloei te laten komen duurden tot 1926. Daarna was er, in de derde fase, vooral consolidatie.⁸³ Lenin was voor iedereen in de Sovjet-Unie de leidraad geworden. Deze situatie zou in zekere zin tot het einde van de Sovjet-Unie duren, aangezien zelfs Michail Gorbatsjov zich op Lenin zou blijven beroepen.⁸⁴ Toch verdween de Lenincultus rond de jaren '30 voor een deel verder naar de achtergrond. In zekere zin werd deze vervangen door de cultus van de nieuwe leider: Stalin. De relatie tussen de cultus van Lenin en Stalin was echter ingewikkelder dan dat. Tucker omschreef de relatie tussen de Stalincultus en de Lenincultus treffend toen hij stelde: 'The rise of the Stalin cult brought not the eclipse of the Lenin cult but its far-reaching modification.'⁸⁵ De kern van de Stalincultus was namelijk, in lijn met zijn eed-toespraak, zijn ongeëvenaarde trouw aan Lenin. De Lenincultus maakte daardoor een transformatie door. De elementen aan Lenins leven en werk die konden dienen als legitimering voor het beleid van Stalin werden benadrukt. Andere elementen werden verzwegen.⁸⁶ De Lenincultus kwam zo in dienst te staan van Stalin en zijn eigen cultus, maar bleef altijd een onmisbaar deel van Stalins machtsbasis en beleid.

In de historiografie over de Lenincultus zijn er in mijn ogen een drietal vraagstukken die de Lenincultus compliceren en in sommige gevallen leiden tot verschillende historiografische interpretaties. In het volgende deel van dit hoofdstuk wordt hier dieper op ingegaan aan de hand van concrete voorbeelden uit de literatuur. De drie

⁸² Ennker, *Die Anfänge des Leninkultes*, 547.

⁸³ Tumarkin, *Lenin lives*, 244, 245.

⁸⁴ Velikanova, *Making of an idol*, 17.

⁸⁵ Tucker, *Stalin in power*, 160.

⁸⁶ Ibidem.

vraagstukken zijn: of de Lenincultus een atheïstische religie was of juist een politiek middel, of de cultus een bottom-up of top-down karakter had en of een cultus überhaupt wel mogelijk is binnen de communistische ideologie.

Het eerste vraagstuk levert het grootste historiografische debat over de Lenincultus op tussen Benno Ennker en Nina Tumarkin. Tumarkin interpreteert de Lenincultus als een fenomeen dat diepe wortels had in het orthodoxe geloof.⁸⁷ Een interessant voorbeeld daarvan was de balseming van Lenins lichaam en de daaropvolgende tentoonstelling ervan. Dit was iets wat voor de revolutie ook gebeurde met de heiligen van het orthodoxe geloof. Dat het volk het Mausoleum kon bezoeken en zich door het zien van zijn statige, gepreserveerde lichaam kon laten inspireren had erg veel weg van het vereren van relikwieën in het Russisch-Orthodoxe geloof.⁸⁸ Dat dit door mensen als Zinovjev voorzien werd van religieus aandoende teksten waarin Lenin de profeet van de wereldrevolutie werd genoemd, gaf de Lenincultus duidelijk een religieuze tint. Dat was ook op een lager niveau in de samenleving zichtbaar. Daarvan waren de eerdergenoemde Leninhoekjes het bewijs. In woonkamers, scholen en andere gebouwen werden er na 1924 veel van dit soort hoekjes ingericht. Hoewel ze er als een altaar uitzagen, waren ze niet bedoeld om bij te bidden. De Leninhoekjes waren eerder een aanwezige herinnering aan de goede Lenin en alles waar hij symbool voor stond.⁸⁹

Al met al leek de cultus zo een duidelijk religieus karakter te hebben met Lenin als een heilige. Dat was opvallend omdat het marxistisch wereldbeeld geen ruimte liet aan religie. Volgens Benno Ennker is een religieuze interpretatie van de Lenincultus dan ook een onjuiste interpretatie.⁹⁰ Hij stelt dat de cultus in vorm religieus kon overkomen maar inhoudelijk heel ver van religie afstond. Lenins lichaam werd niet verbonden met wonderen of zielenheil zoals dat voor de heiligen gebeurde. Typerend is het volgens Ennker dat de balseming van zijn lichaam vooral als een overwinning van de wetenschap werd gevierd. Ennker ziet de cultus vooral als een politiek middel dat in de meest geschikte vorm werd gegoten om zoveel mogelijk mensen te kunnen overtuigen van het Bolsjewisme via Lenin.⁹¹

⁸⁷ Tumarkin, *Lenin lives*, 2, 3.

⁸⁸ Ibidem, 168, 169.

⁸⁹ Velikanova, *Making of an idol*, 82.

⁹⁰ Ennker, *Die Anfänge des Leninkultes*, 535.

⁹¹ Ibidem, 554.

Daar is ook het nodige voor te zeggen want achter de schermen waren deze religieuze uitingen van de Lenincultus strak geregisseerd. Wederom zijn de Leninhoekjes een goed voorbeeld. Hoewel deze op eigen initiatief werden ingericht, was er wel een richtlijn vanuit de Partij hoe ze eruit moesten zien.⁹² Ook het Mausoleum was er vooral gekomen uit de bewuste overtuiging dat Lenin zo ook na zijn dood ingezet kon worden om de goede zaak te helpen.⁹³ In de tijd zelf was er ook al de nodige kritiek op de religieuze vorm. Daarvan getuigt de eerdergenoemde opmerking van Trotski.⁹⁴

Voor zowel Tumarkin als Ennker is dus iets te zeggen. Lang niet alle Bolsjewieken geloofden echt op een religieuze manier in Lenin, maar zij goten de cultus wel in een religieuze vorm waardoor dit door delen van het volk zo werd ervaren. Daarvan getuigen de spontane gedichten waarin de vergelijking tussen Lenin en Christus werd gemaakt. De religieuze vorm van de cultus greep terug op een taal en rituelen die voor de betrokkenen bekend waren en daarom het meeste effect hadden. Door die religieuze vorm en de beleving daarvan is het mijn inziens onmogelijk om de Lenincultus volledig van religie te scheiden zoals Ennker tracht te doen. Hij heeft zeker gelijk dat de Lenincultus voor Bolsjewieken bovenal een politiek middel was. Dat is te zien in Stalins gebruik van de Lenincultus. Een interpretatie van de Lenincultus waarin religie niet voorkomt kan echter in mijn ogen geen volledig beeld van de cultus opleveren.

Het tweede vraagstuk binnen de Lenincultus is in hoeverre deze top-down of bottom-up georganiseerd was. De grenzen tussen beide zijn tijdens de ontwikkeling van de cultus erg vervaagd. Er waren, zeker voor Lenins overlijden, spontane vereringen van zijn persoon. Een voorbeeld daarvan waren de gedichten die mensen schreven rondom de aanslag op zijn leven.⁹⁵ Ook later waren er wel spontane uitingen van de cultus. In toenemende mate bemoeide de Partij zich daar echter mee en poogden partijleden hier controle over te krijgen. Door de toenemende controle over de cultus door de Partij is het moeilijk in te schatten hoe groot het aandeel van bottom-up vereringen van Lenin was. De Partij probeerde dit zo groot mogelijk te laten lijken, maar was in werkelijkheid vaak erg betrokken.⁹⁶

⁹² Velikanova, *Making of an idol*, 82-84.

⁹³ Ennker, *Leninkult und mythisches Denken*, 434.

⁹⁴ Tumarkin, *Lenin lives*, 174, 175.

⁹⁵ Ibidem, 15.

⁹⁶ Ennker, *Leninkult und mythisches Denken*, 434.

Een veelzeggend voorbeeld hiervan was het proces van vernoemingen. In 1924 werd Petrograd omgedoopt tot Leningrad. Volgens het Centrale Comité gebeurde dat om de massale wens van het volk in te willigen om Lenin op die manier te eren.⁹⁷ Uit onderzoek van Velikanova blijkt echter dat het idee hiervoor eigenlijk vooral bij de Partij zelf vandaan kwam en later navolging kreeg. Uit rapporten van de geheime dienst blijkt dat er wel vanuit het volk geopperd werd om de stad te hernoemen, maar dat het hier maar om een enkel verzoek gaat voordat het plan bij de Partij terechtkwam.⁹⁸ Die spontane wens was er dus wel, maar was ook uniek en werd daarna gebruikt door de Partij om het frame van massale steun op de vernoeming te plakken.

Naast de vernoeming van Leningrad, bracht Lenins overlijden ook een stroom verzoeken tot vernoemingen op een lager niveau met zich mee. Scholen, fabrieken en andere instellingen werden op verzoek van onderaf hernoemd met Lenins naam. Hoewel dit van een massale verering onder het volk lijkt te getuigen, waren het in veel gevallen lokale partijleiders die hier werk van maakten om hun loyaliteit aan Lenin en daarmee aan de Partij te bewijzen.⁹⁹ Zo is dit een goed voorbeeld om te illustreren hoe top-down en bottom-up zich met elkaar vermengden in de Lenincultus.

Er waren spontane initiatieven van onderaf, maar deze werden vaak geïnitieerd en versterkt door de Partij waardoor een top-down organisatie de overhand kreeg. Tot een massale volksbeweging kwam het niet. Uit de bronnen die openbaar werden na de val van de Sovjet-Unie, bleek dat de publieke opinie over Lenin rond zijn overlijden gevarieerd was en dat onverschilligheid de boventoon voerde onder het volk.¹⁰⁰ Concluderend, werd de Lenincultus steeds meer top-down georganiseerd. De eerste fase had de meest authentieke bottom-up deelname en dit bleef ook later wel bestaan, maar werd steeds meer de uitzondering. De Lenincultus werd in toenemende mate een politiek instrument.

Het derde vraagstuk is het ideologische conflict dat de cultus opriep. In het Bolsjewistische wereldbeeld was het onmogelijk om iemand boven de Partij te stellen en was er een grote afkeer jegens religie. De religieuze vorm en verheerlijking van de individuele Lenin leverden dus ongemak op. Daarvan getuigen

⁹⁷ Velikanova, *Making of an idol*, 64.

⁹⁸ Ibidem, 65-69.

⁹⁹ Ibidem.

¹⁰⁰ Ibidem, 94,95.

ook de discussies rond Lenins overlijden. Ook verklaart dit waarom Lenin zelf niet te spreken was over de verering van zijn figuur.¹⁰¹ De Lenincultus kwam dus ondanks bezwaren van Lenin zelf van de grond. Dit verklaart ook waarom de cultus pas in de jaren na Lenins overlijden tot volle bloei kwam.

Dit werd verder gecompliceerd naar aanleiding van het twintigste partijcongres in 1956. Daarin beschuldigde Stalins opvolger Nikita Chroesjtsjov zijn voorganger ervan zich schuldig te hebben gemaakt aan persoonsverheerlijking.¹⁰² Die term kreeg zo een negatieve lading in de Sovjet-Unie en was voor Sovjetburgers moeilijk te combineren met een goede en voorbeeldige Lenin. Een Sovjetburger zei daarover: 'In my mind Lenin has never been and will never be a 'cult person'.¹⁰³ De conclusie die hieruit getrokken moet worden is het feit dat niet Lenins persoonlijkheid het onderwerp van verering was, maar dat waar hij het symbool voor werd. De Partij, de revolutie en het hele Bolsjewisme kregen door middel van de Lenincultus één symbool in de persoon van Lenin.

Dit hoofdstuk heeft het kader bepaald waarbinnen de volgende twee hoofdstukken zich afspelen. Het is interessant om te zien of de verhalen van Arthur Ransome en Walter Duranty een verhelderend licht kunnen werpen op de drie vraagstukken en zo een nieuwe invalshoek kunnen bieden van waaruit de Lenincultus beter begrepen kan worden.

¹⁰¹ Ennker, *Die Anfänge des Leninkultes*, 539.

¹⁰² Velikanova, *Making of an idol*, 11.

¹⁰³ Ibidem.

H2. Arthur Ransome, nieuwsgierige naïviteit

More than ever, Lenin struck me as a happy man. Walking home from the Kremlin, I tried to think of any other man of his calibre who had had a similar joyous temperament. I could think of none. This little, baldheaded, wrinkled man, who tilts his chair this way and that, laughing over one thing and another, ready any minute to give serious advice to anyone who interrupts him to ask for it, advice so well reasoned that it is to his followers far more compelling than any command — every one of his wrinkles is a wrinkle of laughter, not of worry. I think the reason must be that he is the first great leader who utterly discounts the value of his own personality.¹⁰⁴

Dit was de indruk die Lenin op de Britse schrijver en journalist Arthur Ransome achterliet na een gesprek in 1919. De indruk die Lenin op Ransome maakte was duidelijk positief. Enkele zaken vallen in het bijzonder op. Zo schreef Ransome hoe de woorden van Lenin een grote kracht droegen voor zijn volgers. Dit citaat bevat ook het element dat Lenin zijn volgers leidde door advies en sterke argumentatie waarvoor hij kon putten uit zijn grote intelligentie. Volgens Ransome was Lenin bovendien een leider die geen enkele waarde aan zijn eigen persoonlijkheid hechtte. Het is opvallend hoe goed dit citaat past bij dat wat Martin Malia schreef. Volgens Malia was een persoonlijkheidscultus in de Sovjet-Unie een ingewikkelde zaak door de regerende ideologie. Lenin was daardoor vooral een eerste onder gelijken die bijna altijd zijn zin kreeg, maar dat niet met onderwerping deed maar met zijn overtuigingskracht.¹⁰⁵

In dit hoofdstuk staat het werk van Arthur Ransome centraal. Eerst zullen enkele biografische gegevens, die de context waarin Ransome schreef en zijn perspectief bepaalden, gegeven worden. Hiervoor baseer ik me op de uitgebreide biografie van Hugh Brogan uit 1984. Brogan schreef zijn biografie zeventien jaar na Ransomes overlijden op basis van diens geschreven werk en interviews met de mensen die Ransome gekend hadden.¹⁰⁶ Brogan focust zich in zijn biografie op Ransomes werk als journalist in Rusland om de achtergrond van de beroemde

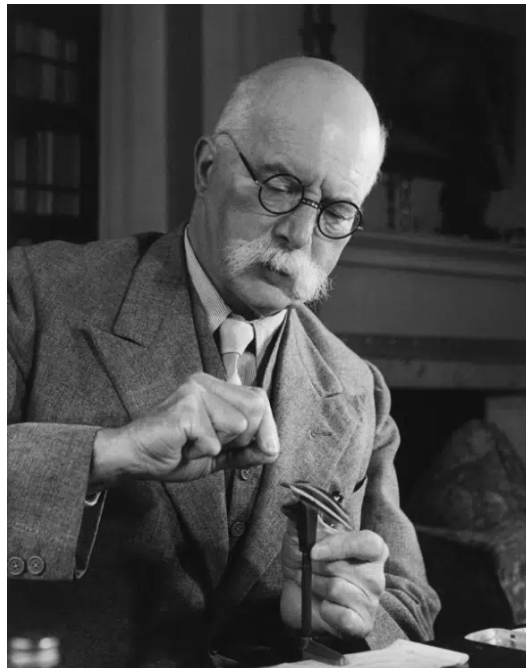
¹⁰⁴Ransome, *Six weeks in Russia*, 81, 82.

¹⁰⁵ Malia, *Russia under Western Eyes*, 331.

¹⁰⁶ Brogan, *The life of Arthur Ransome*, XIV.

kinderboeken die hij later schreef te duiden. Deze interviews vonden dus veelal lang na de behandelde gebeurtenissen plaats. Daarom wordt in dit hoofdstuk zorgvuldig omgegaan met de informatie uit deze biografie die voor Brogan alleen via interviews te achterhalen was.

In het tweede deel van dit hoofdstuk wordt dieper ingegaan op Ransomes werk, specifiek zijn beschrijvingen van Lenins leven en zijn leidersrol in de samenleving. De structuur daarvan is op basis van Ransomes publicaties. Door dit per publicatie te behandelen blijkt namelijk goed of de toon van Ransome verschilt per tekstsoort of publicatiejaar.

Afbeelding 3: Arthur Ransome aan het werk, 1949, foto van John Gay, uit de collectie van de National Portrait Gallery.

Arthur Ransome is vooral bekend als schrijver van *Swallows and Amazons*, een kinderboek van hem uit 1930 dat tot op de dag van vandaag gelezen wordt.¹⁰⁷ In dit onderzoek staat juist zijn journalistieke werk centraal. Ransomes relatie met Rusland begon echter vanuit zijn auteurschap. In 1913 vertrok een jonge Ransome naar Rusland om zijn slechte huwelijk te ontvluchten en zijn fascinatie voor Russische volksverhalen om te zetten in een kans op betaald schrijverswerk. In Rusland leerde hij de taal en verdiepte hij zich in de cultuur om verhalen te kunnen schrijven over de

¹⁰⁷ Kate Haas, 'Swallows and Amazons' Forever: Why a now-obscure children's novel is great summer reading, *The Washington Post* (27 juni 2016).

Russische folklore.¹⁰⁸ Ransome zag zichzelf in de eerste plaats als een schrijver. Journalistiek bracht hem brood op de plank en was tegelijkertijd een manier om zijn nieuwsgierigheid te stillen en inspiratie op te doen voor nieuwe verhalen.¹⁰⁹

Arthur Ransome greep na zijn eerste bezoek, dat drie maanden duurde, elke kans om naar Rusland terug te keren aan. Hij kwam uiteindelijk als correspondent bij de centrumlinkse krant *The Daily News* terecht.¹¹⁰ In die hoedanigheid was hij ook in Rusland aanwezig tijdens het uitbreken van de revolutie in 1917. Door zijn aanwezigheid in Rusland tijdens deze roerige periode vergaarde Ransome bekendheid. Hij was immers een van de weinige westerse journalisten die de situatie in Rusland met eigen ogen zag.¹¹¹ In het Westen was er maar weinig bekend over de Bolsjewistische nieuwkomers op het wereldtoneel. Ransomes verslagleggingen leverden daarom een hoop belangstelling op, ook vanuit de Britse overheid. Ransome raakte bevriend met de prominente, Bolsjewistische diplomaten Vaslav Vorovski en Karl Radek. Via hen kreeg hij ook toegang tot andere hooggeplaatste Bolsjewieken.¹¹²

Ransome focuste zich in zijn journalistieke werk op de 'human interest' kant van het nieuws. Hij probeerde zijn lezers te leren dat de Bolsjewieken niet als gevreesde vijand moesten worden gezien, maar als gewone mensen die oprecht geloofden in een doel waar men het wel of niet mee eens kon zijn. Ransomes werk was daarmee uitzonderlijk, de vrees voor het 'Rode Gevaar' was namelijk groot in de westerse wereld.¹¹³ Zijn verslagen leverde Ransome bij veel Bolsjewieken sympathie op. Die sympathie was wederzijds en Ransome raakte bevriend met de nodige Bolsjewieken. Ook leerde hij op deze manier zijn latere vrouw kennen die als secretaresse voor Trotski werkte.¹¹⁴

Een journalist die bevriend raakt met de mensen die hij interviewt en onderzoekt, leidt al snel tot zorgen over iemands vermeende objectiviteit. Dat was voor Arthur Ransome niet anders. Hij werd er in het Verenigd Koninkrijk meer dan eens van beschuldigd een communist te zijn.¹¹⁵ Over zijn vermeende loyaliteit aan de Bolsjewistische zaak schreef Ransome het volgende:

¹⁰⁸ Brogan, *The life of Arthur Ransome*, 93.

¹⁰⁹ Ransome, *The autobiography of Arthur Ransome*, 326, 335.

¹¹⁰ Brogan, *The life of Arthur Ransome*, 105.

¹¹¹ Ibidem, 98.

¹¹² Ibidem, 166.

¹¹³ Ransome, *Six weeks in Russia*, viii.

¹¹⁴ Brogan, *The life of Arthur Ransome*, 153.

¹¹⁵ Ibidem, 206.

(...)my ineradicable tendency to disagree with any majority wherever I happened to be. Years afterwards, in Russia, it was always the same. With Radek, with Bukharin and even with Lenin, I used to find myself arguing until I became almost White, and then spend time at the British Mission, arguing on the other side until I became once more not Red, but at least a reasonable pink.¹¹⁶

Ransome zag zichzelf dus vooral als een kritische journalist die de middenweg van nuance bewandelde. Daar is wel iets op aan te merken. Later bleek namelijk dat Ransome in bepaalde verslagen, zoals na een interview met Trotski, het incorrecte propagandistische verhaal dat hem werd meegegeven simpelweg overnam zonder het te controleren.¹¹⁷ Het is duidelijk dat Ransome sympathie had voor de mensen achter de revolutie. In hoeverre hij inhoudelijk achter het Bolsjewisme stond in moeilijk vast te stellen, maar ook minder belangrijk voor dit onderzoek dan het feit dat deze sympathie ertoe leidde dat hij in sommige gevallen geneigd was om de officiële lijn van de Bolsjewieken op 'face value' te accepteren.¹¹⁸ Daardoor kwam Ransome zeker in aanmerking om te worden getypeerd als een 'fellow traveller'.

Hoe vertaalt deze context zich naar de behandeling van Lenin in werken van Ransome? Het eerste boek dat Ransome over Rusland en de actuele situatie daar schreef was *Six weeks in Russia in 1919*. Dat reisverslag verscheen in juni 1919, direct nadat Ransome zes weken in Rusland had verbleven. Ransome noemde als reden voor dit boek de wens om tussen alle gekleurde berichtgeving over Rusland een boek te schrijven over de dagelijkse situatie in het land zonder daar ideologisch geladen bijbedoelingen bij te hebben.¹¹⁹

Brogan zet vraagtekens bij de oprechtheid van die bedoeling. In zijn woorden is het boek een propagandistisch pamflet dat, in een tijd waarin het Westen overspoeld raakte door negatieve berichten over Lenin en zijn partijgenoten, bedoeld was om de reputatie van de Bolsjewieken op te krikken. Brogan had voor zijn werk ook toegang tot de aantekeningen waarop het werk is gebaseerd. Daaruit bleek dat

¹¹⁶ Ransome, *The autobiography of Arthur Ransome*, 23.

¹¹⁷ Brogan, *The life of Arthur Ransome*, 167.

¹¹⁸ Ibidem.

¹¹⁹ Ransome, *Six weeks in Russia*, 1-3.

Ransome passages heeft weggelaten waarin de Bolsjewieken in een slecht daglicht stonden.¹²⁰ Het resultaat was een boek dat een vriendelijk en menselijk gezicht gaf aan de Bolsjewieken. Lenin speelde een centrale rol in dat verhaal. Ransome beschreef in detail veel van de leiders van de Partij waarmee hij koffie dronk. Centrale figuren als Nikolaj Boecharin, Lev Kamenev en Grigori Zinovjev kwamen in het verhaal voor en Ransome onthield zich niet van kritiek. Zinovjev was volgens Ransome namelijk een lompe man die weinig aanleg had voor origineel denken of goed oreren.¹²¹ Zulke beschrijvingen, die zich afspeelden op plaatsen als een druk café, hebben iets luchtigs over zich.

Ransome sloeg een andere toon aan wanneer hij over Lenin sprak, een toon waarin veel minder ruimte was voor die luchtige kritiek. Aan de hand van Brogan's interpretatie van *Six weeks in Russia* is dit ook te verklaren. Lenin was het grootste doelwit van aanvallen in de westerse media. Er waren zelfs complottheorieën dat Lenin eigenlijk de dekmantel was voor een joodse organisatie die de wereld wilde vernietigen.¹²² Vermoedelijk waren dat soort vergezochte theorieën vooral sensationele roddels, maar het geeft aan hoe ver de kritiek op Lenin kon gaan. Als het boek inderdaad, zoals Brogan schreef, een propagandistisch boek was om de publieke opinie thuis te veranderen, was het dus logisch dat Ransome ervoor koos om het centrale doelwit van de negatieve aandacht niet verder te bekritisieren.

Ransome wilde in dit boek, naar eigen zeggen, vooral een indruk van Lenin geven en beschrijven wat voor man het was.¹²³ In het hele boek beschreef Ransome Lenin als een intelligente, benaderbare en vriendelijke man. Ook noemde hij Lenin een eerlijke man, die veel verder vooruit kon zien dan anderen.¹²⁴ Ransome liet weinig kansen onbenut om te illustreren hoe intelligent Lenin was. Zo benadrukte hij, toen hij schreef over het oprichtingscongres van de Komintern in 1919, dat Lenin bijna elke Europese taal beheerste en deze zonder enige moeite door elkaar gebruikte.¹²⁵

Een ander aspect van Lenin dat Ransome voortdurend uitlichtte was zijn ongekennde populariteit. Ransome stelde dat zelfs zijn grootste vijanden niet konden

¹²⁰ Brogan, *The life of Arthur Ransome*, 240.

¹²¹ Ransome, *Six weeks in Russia*, 13.

¹²² Brogan, *The life of Arthur Ransome*, 238.

¹²³ Ransome, *Six weeks in Russia*, 78.

¹²⁴ Ibidem, 80.

¹²⁵ Ibidem, 143.

ontkennen wat een grootse man hij was.¹²⁶ Bij volgers van Lenin was de idolatie van zijn figuur al helemaal groot. Ransome schreef dat Zinovjev 'extremely devoted' was aan Lenin en zelfs de weg kwijtraakte na de aanslag op diens leven in 1918.¹²⁷

Volgens Ransome was Lenins geschreven werk bovendien niet aan te slepen en werd dit door de bevolking 'religieus' gelezen.¹²⁸ Ransome illustreerde Lenins populariteit met een anekdote van het Komintern-congres. Daar kon Lenin volgens Ransome zijn toespraak haast niet houden omdat de menigte van volgers niet stopte met het scanderen van zijn naam en men elkaar haast bevocht om een glimp van hem op te kunnen vangen.¹²⁹

In 1921 verscheen het vervolg op *Six weeks in Russia*, met de titel: *The crisis in Russia*. In dat boek beschreef Ransome wederom de situatie in Rusland. Op dat moment was het land in een diepe crisis aan het einde van een burgeroorlog. Dit boek was analytischer. Ransome probeerde de daadwerkelijke situatie te begrijpen en goed weer te geven.¹³⁰ Lenin kwam significant minder vaak in dit boek voor, maar één aspect is wel de moeite waard om uit te lichten. In dit boek beschreef Ransome namelijk de machtspositie van Lenin binnen de Partij. Ransome benadrukte dat Lenin geen dictator was die de Partij aan hem onderwierp. Hij beschreef hoe Lenins wil ondergeschikt was aan die van het Centrale Comité. Tegelijkertijd merkte Ransome op dat Lenins mening binnen de Partij zoveel aanzien had dat hij de facto altijd gelijk kreeg.¹³¹ Hieruit blijkt dat het Ransome in 1921 al opviel dat er een speciale soort macht uitging van Lenin.

Naast deze twee boeken van Ransome, werkte hij ook jarenlang als journalist. Aanvankelijk voor *The Daily News* en later voor de liberale krant *The Manchester Guardian*. In dit onderzoek is ervoor gekozen om een artikel van Ransomes hand rond het overlijden van Lenin te behandelen. Dit artikel is een waardevolle bron voor onderzoek omdat het hier om journalistiek werk gaat en de creatieve vrijheid van Ransome daardoor kleiner was dan in boeken die hij onder zijn eigen naam schreef. Bovendien zijn krantenartikelen, als de manier waarop het Westen over de Sovjet-Unie leerde, een waardevolle manier om beeldvorming over te brengen. Omdat het artikel over Lenins overlijden zich exclusief richtte op Lenin

¹²⁶ Ransome, *Six weeks in Russia*, 78.

¹²⁷ Ibidem, 12.

¹²⁸ Ibidem, 122.

¹²⁹ Ibidem, 146.

¹³⁰ Brogan, *The life of Arthur Ransome*, 252.

¹³¹ Ransome, *The Crisis in Russia*, 50.

en een definitief beeld van Lenin probeerde te schetsen is dit het interessantste artikel om onderzoek te doen naar die beeldvorming.

Op 23 januari 1924, twee dagen na Lenins overlijden, verscheen het paginagrote artikel in *The Manchester Guardian*. In dat artikel gaf Ransome een uitgebreide beschrijving van Lenins leven, persoonlijkheid en verdiensten. In zijn woorden was dit nodig omdat Bolsjewistische biografieën over Lenin, doordat ze vaak als reactie op kritiek werden geschreven, niet tot de ware kern van Lenins persoonlijkheid kwamen. Ransome ontkrachtte in de eerste alinea direct al de Bolsjewistische mythe dat Lenin uit een simpel arbeidersgezin kwam, maar koppelde daar vervolgens aan dat het des te meer bijzonder was dat hij al van jongs af aan een overtuigde revolutionair was die de feiten eerlijk in de ogen kon kijken.¹³²

Over Lenins persoonlijkheid schreef Ransome dat hij een bescheiden, intelligente en opgewekte man was. Lenin plaatste zichzelf nooit boven de processen van de geschiedenis. Hij bleef ondanks zijn roem trouw aan zijn principes en voelde zich nooit te groot om fouten toe te geven of simpele taken op zich te nemen.¹³³ Zijn intelligentie uitte zich volgens Ransome in zijn onvoorstelbare talenknobbel en zijn vermogen om veel eerder dan andere mensen te doorzien hoe zaken in elkaar staken en hoe daarop gereageerd moest worden. Uiteindelijk had Lenin het volgens Ransome bijna altijd bij het rechte eind. Dat zorgde ervoor dat hij een hoop vertrouwen genoot onder volgelingen. Want als Lenin iets voorspelde was voor hen de verwachting dat ook dit wel weer uit zou komen. Het beste voorbeeld daarvan was de vrede van Brest-Litovsk, waarvan zelfs de felste tegenstanders toe moesten geven dat Lenin dit goed had gezien.¹³⁴

In het verlengde hiervan lag dat er volgens Ransome een massale steun voor Lenin was, die te danken was aan zijn persoonlijkheid en intelligentie. Ransome schreef:

Lenin's personality and intellect were enforcing the respect of the larger minded even of his most decided opponents.¹³⁵

¹³² Ransome, *Lenin, the career of a great revolutionary*.

¹³³ Ibidem.

¹³⁴ Ibidem.

¹³⁵ Ibidem.

Ransome stelde dat Lenin mensen vaak niet eens hoefde te overtuigen om op hun steun te kunnen rekenen. Ze waren vaak al overtuigd door zijn grootse persoonlijkheid. Zelfs zijn grootste vijanden konden daar niets op aanmerken en uitten zorgen dat Lenins opvolger het nooit zo goed kon doen.¹³⁶

Ransome ging in zijn beschouwing zelfs nog een stap verder door ook Lenins grootsheid te bespreken. Hij stelde dat Lenin door sommigen als een heilige werd gezien. Ransome beschreef Lenin zelf als een figuur met mythische status die een grote en belangrijke invloed op de geschiedenis had. Qua status schaarde hij hem in hetzelfde rijtje als Napoleon. Volgens Ransome was Lenins grootsheid te verklaren door zijn consistentie. Eigenlijk was hij te consistent om een buitengewone man te zijn, maar zijn onverwoestbare vertrouwen in zijn idealen maakte hem juist uitzonderlijk volgens Ransome.¹³⁷

Tot slot is het ook nog de moeite waard om te kijken naar Ransomes autobiografie. Hier werkte Ransome aan vanaf de jaren '50 tot aan zijn dood in 1967. Hij kreeg het werk nooit af maar het werd in 1976 postuum gepubliceerd.¹³⁸ Wat het werk van waarde maakt voor dit onderzoek is dat het pas decennia na het overlijden van Lenin is geschreven. Ransome was op dat moment dus op de hoogte van de verdere ontwikkelingen van de Sovjet-Unie. De manier waarop hij op dat moment over Lenin schreef kan licht werpen op de vraag of hij zelf overtuigd was geraakt van de Lenincultus. In Ransomes autobiografie is een volledig hoofdstuk gewijd aan Lenins overlijden.¹³⁹ Het feit dat Lenin, van alle Bolsjewieken die Ransome had ontmoet, als enige een eigen hoofdstuk kreeg is een teken dat Lenin een bijzonder indruk op Ransome achterliet.

In dat hoofdstuk schreef Ransome over zijn eigen verdriet na het overlijden van Lenin. Dat verdriet werd door de Sovjetbevolking gedeeld volgens Ransome, want overal in de Sovjet-Unie zag hij huilende mensen op straat.¹⁴⁰ Ransomes verdriet was zo groot dat hij zich er later nooit toe gezet kreeg om het Mausoleum, dat hij een pelgrimsoord noemde, te bezoeken. Ook benadrukte Ransome wederom hoe Lenin zelfs voor zijn grootste vijanden een symbool van rust en zekerheid was.¹⁴¹ Hij beschreef hoe indrukwekkend de massale rouwceremonie voor Lenin

¹³⁶ Ransome, *Lenin, the career of a great revolutionary*.

¹³⁷ Ibidem.

¹³⁸ Brogan, *The life of Arthur Ransome*, 421.

¹³⁹ Ransome, *The autobiography of Arthur Ransome*, 313.

¹⁴⁰ Ibidem.

¹⁴¹ Ibidem, 313.

was, dezelfde ceremonie die hij in een krantenartikel uit 1924 'The greatest funeral procession ever seen in Moscow' had genoemd.¹⁴² De rest van het hoofdstuk gebruikte Ransome om uitvoerig te beschrijven hoe Lenins erfenis door Stalin misbruikt was om de geschiedenis te kunnen herschrijven, zichzelf in een beter daglicht te stellen en zijn politieke vijanden te kunnen elimineren.¹⁴³ Tot slot gaf Ransome ook nog iets weg over zijn eigen bedoelingen. Hij stelde namelijk dat met de Britse erkenning van de Sovjet-Unie, vlak na Lenins overlijden, zijn eigen missie geslaagd was.¹⁴⁴ Het was daarmee duidelijk waar Ransome stond ten opzichte van de vroege Bolsjewieken.

Ransome was erg positief over Lenin in zijn werk. Hij plaatste Lenin op een voetstuk, maar geen voetstuk dat voor andere mensen onbereikbaar was. Vooral uit *Six weeks* en de opmerking over zijn missie in zijn autobiografie, kan opgemaakt worden dat Ransome bewust probeerde om een positief geluid over de Bolsjewieken te laten horen. Opvallend is daarin dat Lenin gespaard bleef van alle kritiek die andere Bolsjewieken wel kregen. Ransome was bovenal een nieuwsgierige schrijver die bevriend raakte met de Bolsjewieken over wie hij schreef. Daardoor verloor hij een deel van zijn kritische blik en verviel hij meer dan eens in naïeve bewondering van Lenin. De vraag is hoe dit zich verhoudt tot de vraagstukken uit de literatuur.

Het religieuze aspect komt in Ransomes werk wel voor, maar bevindt zich op de achtergrond. Tumarkin gebruikt in haar werk vaak voorbeelden van mensen die op een religieuze manier over Lenin schreven en spraken wanneer ze schrijft over de Lenincultus voor het overlijden van Lenin.¹⁴⁵ Ransome past hier deels ook in. Hij gebruikte in zijn werk woorden als pelgrimsoorden en het religieus lezen van Lenin om Lenins rol in de samenleving te beschrijven. Een zekere religieuze lading is dus zeker zichtbaar in zijn werk, maar Ransome gebruikte dit altijd om de beleving van anderen te omschrijven. Hij gebruikte geen religieuze bewoording als hij zijn eigen bewondering voor Lenin uitte.

In het tweede vraagstuk uit de literatuur, de top-down of bottom-up organisatie van de Lenincultus, neemt Ransome een duidelijke positie in. Nergens trok hij de oprechtheid van de vereringen in twijfel. Het partijgestuurde element waar Ennker

¹⁴² Ransome, *At the grave of Lenin*.

¹⁴³ Idem, *The autobiography of Arthur Ransome*, 315-317.

¹⁴⁴ Ibidem, 317.

¹⁴⁵ Tumarkin, *Lenin lives*, 84.

veel over schrijft, is in Ransomes werk niet aanwezig.¹⁴⁶ Of Ransome schreef over partijgenoten van Lenin, Sovjetburgers of zichzelf, hij presenteerde alle lofuitingen als het resultaat van spontane bewondering.

Het ideologische conflict van de Lenincultus noemde Ransome nergens in zijn werk. Waarschijnlijk heeft hij dit dus amper doorgehad. Tegelijkertijd past dat wat Ransome schreef perfect in dat wat Martin Malia over dit onderwerp heeft geschreven. Lenin was gebonden aan het Centrale Comité en kon niet, als een dictator, zijn zin doordrijven. Wel was er zoveel gezag aan zijn naam verbonden dat hij de facto altijd gelijk kreeg.¹⁴⁷ Dit is iets wat zowel Malia als Ransome benoemen.

¹⁴⁶ Ennker, *the origins and intentions of the Lenin cult*, 119.

¹⁴⁷ Malia, *Russia under Western Eyes*, 331.

H3. Walter Duranty, journalistieke loyaliteit

He was more writer than reporter. Whatever happened, Duranty would somehow convert it into a good story. And there would always be that mingling of truth and the elements of fiction in his work, a certain liberty — poetic license, if you will — more interpretative, less objective, at times, some would say, fatally flawed by constant wavering and equivocation.¹⁴⁸

Wie onderzoek doet naar de Britse journalist Walter Duranty, die bijna zijn hele carrière voor *The New York Times* werkte, stuit al snel op een grote verzameling teksten zoals hierboven, die kritiek op hem uiten. Velen pleiten ervoor dat hij de Pulitzerprijs die hij in 1932 won, postuum zou moeten inleveren. Duranty zou journalistieke normen aan zijn laars gelapt hebben door uit loyaliteit aan Stalin de hongersnood in Oekraïne in de jaren '30 te verzwijgen.¹⁴⁹ Martin Malia noemt Duranty ook in die context in zijn werk. Hij bestempelt hem als een 'devious fellow traveller' die doelbewust zijn berichtgeving manipuleerde om het Sovjetregime in een beter daglicht te stellen.¹⁵⁰

Voor dit onderzoek is het niet nuttig om een moreel oordeel te vellen over Duranty's journalistieke objectiviteit. Hier staan immers de perceptie en beeldvorming van Lenin in Duranty's werk centraal. Er zijn wel twee andere punten uit deze kwestie te halen voor dit onderzoek: het feit dat Duranty's objectiviteit als journalist ter discussie staat en dat vaak tot een relatief positief verhaal over het Sovjetregime leidde.¹⁵¹ Ten tweede zorgt deze kwestie ervoor dat Walter Duranty vooral bestudeerd is als een verdediger van Stalin. De academische biografieën die over hem verschenen zijn, zoals *Stalin's apologist* (1990) en *Angels in Stalin's paradise* (1982), gebruiken ook dat perspectief. Omdat dit de interpretatie van zijn acties bepaalt en de kwestie zelf buiten beschouwing blijft in dit onderzoek, gebruik

¹⁴⁸ S.J Taylor, *Stalin's apologist, Walter Duranty: The New York Times's man in Moscow* (New York 1990) 48.

¹⁴⁹ Luciuk, *Not Worthy*, 151.

¹⁵⁰ Malia, *Russia under Western eyes*, 344.

¹⁵¹ James William Crowl, *Angels in Stalin's paradise, Western reporters in Soviet Russia, 1917-1937, a case study of Louis Fischer and Walter Duranty* (Washington D.C. 1982) 116.

ik deze bronnen met voorzichtigheid. Deze werken worden hoofdzakelijk gebruikt om feitelijke vragen te beantwoorden.

De opzet van dit hoofdstuk is vergelijkbaar met het vorige hoofdstuk. Eerst zullen dus enkele biografische gegevens op een rij gezet worden om de context waarin en het perspectief waarmee Duranty werkte te bepalen. Daarna zal per publicatie geanalyseerd worden op wat voor manier Lenins leven en leiderschapsrol in de samenleving daarin voorkwam. In dit hoofdstuk zal de nadruk meer liggen op krantenartikelen omdat dit voor Duranty, in tegenstelling tot Ransome, gedurende zijn hele carrière zijn primaire bezigheid was.

Afbeelding 4: Portret van Walter Duranty, circa 1935, uit het archief van *The New York Times* (fotograaf onbekend).

De Britse Duranty hield van reizen en had grote aspiraties om journalist te worden, waar en hoe maakte hem daarbij niet uit. In 1913 kwam hij, terwijl hij in Parijs verbleef, in contact met Wythe Williams. Williams was redacteur van de Franse afdeling van *The New York Times*. Hij stelde later dat Duranty net zo lang bleef zeuren totdat hij niet meer om hem heen kon. Zelfs het feit dat Duranty daar amper salaris voor kreeg maakte daarbij niet uit.¹⁵² Dus begon Duranty op 1 december 1913 aan een lange carrière als correspondent bij *The New York Times*. In die rol

¹⁵² Taylor, *Stalin's apologist*, 35, 36.

vergaarde Duranty bekendheid door zijn verslagen over de Eerste Wereldoorlog en de nasleep daarvan, die hij meemaakte tijdens zijn verblijf in Parijs.¹⁵³

Duranty boekte via die weg progressie in zijn journalistieke carrière. Zijn volgende opdracht was om verslag te doen in de Baltische staten. Die opdracht bracht hem in aanraking met het communisme. Dat was voor de toenmalige hoofdredacteur van *The New York Times*, Carr van Anda, reden om hem in 1921 naar Rusland te sturen. Daar werd hij de correspondent die over het land, dat net een revolutie en burgeroorlog had doorgemaakt, moest schrijven.¹⁵⁴ Aanvankelijk was Duranty kritisch op het Russische regime. Vooral de strenge censuur werd bekritiseerd door de journalist. Ook maakte Duranty een kritische analyse van Lenins Nieuwe Economische Politiek (NEP), die voor Duranty een teken was dat communisme onwerkbaar was en het regime dit langzaam liet varen voor een realistischer programma.¹⁵⁵

Duranty's artikelen over de NEP werden minder goed gelezen dan verwacht. Duranty's populariteit nam pas een grote vlucht toen hij meer over Lenins opvolger Stalin en zijn vijfjarenplannen ging schrijven. Dit werden zijn bekendste verslagen als correspondent. Hiervoor ontving hij ook de Pulitzerprijs.¹⁵⁶ Ook veranderde Duranty's toon. In tegenstelling tot zijn eerdere kritiek, uitte hij nu lof op het systeem en Stalins vermogen om, in een achtergebleven land als de Sovjet-Unie, actie te ondernemen waar dat noodzakelijk was.¹⁵⁷ Duranty's positieve berichtgeving bleef niet onopgemerkt en bracht hem in een betere positie ten opzichte van het Bolsjewistische regime. In 1930 leverde dit Duranty zelfs een exclusief interview met Stalin zelf op.¹⁵⁸ Dit interview vestigde definitief zijn bekendheid als journalist, maar ook zijn bewondering voor de 'sterke leider' Stalin. Duranty werd uiteindelijk een van de bekendste westerse journalisten die verslag deed van de Sovjet-Unie in de eerste helft van de twintigste eeuw. Daarvan getuigt ook het feit dat Tumarkin in haar onderzoek meermaals naar Duranty refereert om de gebeurtenissen in de Sovjet-Unie te beschrijven.¹⁵⁹

¹⁵³ Taylor, *Stalin's apologist*, 81.

¹⁵⁴ Ibidem, 98.

¹⁵⁵ Crowl, *Angels in Stalin's paradise*, 38.

¹⁵⁶ Pulitzer,

https://www.pulitzer.org/cms/sites/default/files/content/the_pulitzer_prizes_2020_winners_and_finalists.pdf (Geraadpleegd 17-11-2025).

¹⁵⁷ Crowl, *Angels in Stalin's paradise*, 112.

¹⁵⁸ Taylor, *Stalin's apologist*, 168.

¹⁵⁹ Tumarkin, *Lenin lives*, 333.

Op de tijdlijn sloot Duranty goed op Ransome aan. In de periode dat Ransome meer naar de achtergrond verdween en stopte als correspondent, zat Duranty's carrière juist in de lift. Symbolisch gezien werd het stokje overgedragen tijdens Lenins uitvaart. Beide journalisten deden daar verslag van, maar Duranty had Lenin nooit in het echt gesproken zoals Ransome dat meermaals had gedaan.¹⁶⁰ Duranty deed verslag van een land waarvan de koers door Stalin bepaald werd. De manier waarop hij over Lenin schreef moet dan ook in die context geplaatst worden.

Omdat de uitvaart van Lenin door zowel Duranty als Ransome beschreven werd in krantenartikelen en Ransomes artikel daarover in het vorige hoofdstuk aan bod kwam is het ter vergelijking nuttig om ook te kijken naar een artikel van Duranty hierover. Op 23 januari 1924, 2 dagen na Lenins overlijden, verscheen er een artikel van Duranty op de voorpagina van *The New York Times*.¹⁶¹

Waar Ransome zijn artikel had opgezet als een in memoriam waarin hij stilstond bij Lenins leven, richtte Duranty zich meer op de actualiteit. In het artikel beschreef hij de doodsoorzaak, de reacties op het overlijden en hoe het nu waarschijnlijk verder zou gaan in de Sovjet-Unie. Daarmee bewaarde Duranty een grotere afstand van de situatie dan Ransome, die zijn verhaal heel persoonlijk had gemaakt. Duranty schreef dat, hoewel de opvolgingsprocedure nog niet duidelijk was, er een dusdanige kracht uitging van alles waar Lenin symbool voor stond, dat de bestaande meningsverschillen binnen de Partij, met zijn geest in gedachten, waarschijnlijk opzij zouden worden geschoven. De Partij zou door Lenins overlijden alleen maar hechter en sterker worden volgens Duranty.¹⁶²

Ook gaf hij de overleden leider een menselijk gezicht in zijn artikel door een anekdote aan te halen van een vrouw die voor Lenin als secretaresse had gewerkt:

(...) the girl put the Council of Soviet Commissars stamp in the wrong place above Lenin's signature. She did not like to confess her error, but when the document was sent back for correction she took it to Lenin and said: 'you ought to have signed on the left under the stamp as well as here on the right.'

¹⁶⁰ Duranty, *I write as I please*, 175.

¹⁶¹ Taylor, *Stalin's apologist*, 163.

¹⁶² Duranty, *Lenin Dies Of Cerebral Hemorrhage*.

Lenin looked at her with twinkling eyes and replied: 'I sign wherever and as often as necessary, my little comrade-to correct your mistakes.'¹⁶³

Met dit citaat, dat achter een verhaal over een dansende Lenin die goed nieuws ontving stond, illustreerde Duranty het opgewekte en benaderbare karakter van Lenin.

Het opvallendste stuk uit Duranty's artikel was echter zijn beschrijving van de rouw na Lenins overlijden. Duranty beschreef in detail hoe Lenins partijgenoten door emoties bevangen waren en hoe mensen als Zinovjev en Kamenev huilden 'als kinderen'. Michail Kalinin, die het nieuws op een Sovjetcongres bekendmaakte, kon zijn toespraak, in de woorden van Duranty, tussen zijn gesnik door amper uitspreken. Ook de Sovjetburgers en met name de arbeiders waren volgens Duranty aangedaan door het nieuws. Er heerste volgens hem een ijsingwekkende stilte in de koude straten van Moskou, waar iedereen met stomheid geslagen was door dit nieuws.¹⁶⁴

Duranty noemde een opmerkelijke reden voor deze 'kinderlijke emotie'. Hij verklaarde namelijk dat dit door hun Slavische karakter kwam.¹⁶⁵ Hoewel deze verklaring in het krantenartikel maar één kleine zin vormde en daarmee onbelangrijk lijkt, moet het belang van deze zin niet onderschat worden. Duranty bracht hier in wezen een onderscheid aan tussen de emotionele, Slavische aard van de Sovjet-Unie en de rationele, westerse aard. Dit werd een rode lijn in Duranty's werk. Hij schreef namelijk ook hoe er in de Sovjet-Unie, in tegenstelling tot in het Westen, veel interesse was voor zaken als het gedetailleerde autopsierapport van Lenin en meende dat dit verder bewijs was van de grote verschillen tussen Oost en West.¹⁶⁶

Een citaat uit een *New York Times* artikel van 30 januari 1924 maakte zijn blik op het Slavische karakter en het effect dat dit had op de beeldvorming van Lenin verder duidelijk:

Many foreigners here long familiar with the Slav character believe it will be only a question of a short time before there will be 'miracles', or at least temporary cures of hysterical disorder so common in Russia, at Lenin's

¹⁶³ Duranty, *Lenin Dies Of Cerebral Hemorrhage*.

¹⁶⁴ Ibidem.

¹⁶⁵ Ibidem.

¹⁶⁶ Tumarkin, *Lenin lives*, 170.

'shrine'. They have begun to speculate on the possible effect this may have on the peasant masses whose formal religion has suffered heavy blows by Bolshevist hostility and sequestration of church property and by subsequent schism in the Orthodox church, but whose superstitious instincts are stronger than ever.¹⁶⁷

Duranty legde hier dus het verband tussen de verering van Lenin na zijn dood en het orthodoxe geloof, een verband dat in zijn ogen ontstond door het Slavische karakter van het Sovjetvolk. Opvallend is dat Duranty daarmee het tegenovergestelde deed als Ransome. Waar Ransome juist naar nabijheid streefde door overeenkomstige menselijke aspecten te benoemen, creëerde Duranty afstand door de verschillen tussen Oost en West te benadrukken.

In een artikel dat Duranty op 3 september 1925 schreef nam hij de Lenincultus zelf onder de loep. Het is opvallend dat hij hier destijds al het woord cultus gebruikte om de aanbidding van Lenin te beschrijven.¹⁶⁸ Daar blijkt weer een onderscheid tussen Oost en West uit. Een persoonlijkheidscultus was onverenigbaar met het leninisme en deze term werd in de Sovjet-Unie dus niet gebruikt. Voor Duranty, als westerse journalist, lag dat anders en was 'cultus' simpelweg het juiste woord voor wat hij zag. In het artikel legde Duranty wederom het verband tussen de manier waarop er met Lenin omgegaan werd en religie. Hij begon het artikel door te schrijven dat de Lenincultus veel progressie had gemaakt over het afgelopen jaar. Om dat te illustreren koos hij twee voorbeelden: de Leninhoekjes en het Mausoleum.¹⁶⁹

Over de Leninhoekjes schreef Duranty dat die overal in de Sovjet-Unie verschenen. Scholen, treinstations en fabrieken kregen er allemaal een op de plek waar vroeger een altaar had gestaan voor een heilige. Die hoekjes waren ingericht met bloemen, rode vlaggen en geschreven werken van Lenin. Duranty merkte op dat de theorie achter de Leninhoekjes anders was dan de manier waarop ze in de praktijk gebruikt werden. In theorie waren het plekken die aangewezen waren om in stilte het leninisme te bestuderen, maar in de praktijk werden de hoekjes volgens Duranty als een altaar gebruikt. Hij illustreerde dit door te schrijven over een voorval

¹⁶⁷ Walter Duranty, 'Wreaths Pile Up At Lenin's Tomb', *The New York Times* (30 januari 1924).

¹⁶⁸ Idem, *Lenin cult grows throughout Russia*.

¹⁶⁹ Ibidem.

in Tiflis.¹⁷⁰ Daar had iemand een Leninhoekje ingericht met een elektrisch licht dat continu brandde voor Lenins portret. Dit was een directe imitatie van een gebruik uit het orthodoxe geloof, waarbij mensen een eeuwig licht brandden voor de iconen in hun huis. Volgens Duranty liet de Partij het licht direct uitmaken nadat ze van deze imitatie hoorde, maar de religieuze geest van de Lenincultus bleef onverminderd groot.¹⁷¹

Ook Duranty's stuk over het Mausoleum bevatte de vergelijking met religie. Hij schreef hoe er, zelfs anderhalf jaar na Lenins overlijden, nog steeds duizenden mensen per dag naar het Rode Plein stroomden om in stilte bij het lichaam van Lenin te zijn. Duranty haalde een gesprek aan dat hij met een jong meisje had gehad voor het Mausoleum. Het meisje had het Mausoleum in de afgelopen drie maanden al zes keer bezocht omdat het haar hielp om te gaan met de uitdagingen van het leven. Duranty schreef daarover: 'The average simple-minded believer in any faith would speak much the same of a pilgrimage to a saint or a temple'.¹⁷²

Het is ook belangrijk om te kijken hoe Duranty later over Lenin schreef. Hiervoor staan twee *New York Times* artikelen uit 1933 centraal. Het eerste artikel schreef Duranty op 23 januari over Stalins macht.¹⁷³ Het tweede artikel schreef hij op 31 juli over het dertigste jubileum van de Bolsjewistische Partij.¹⁷⁴ Duranty schreef in deze periode logischerwijs veel meer over de toen actuele Stalin dan over Lenin, maar Lenin was nooit ver weg omdat Duranty vaak herhaalde hoe de legitimiteit van Stalins macht van zijn loyaliteit aan Lenin afstamde.

In het eerste artikel stelde Duranty dat het stilstaan bij Lenin, negen jaar na zijn overlijden, Stalin de kans gaf om zijn plannen voor het verlengen van de vijfjarenplannen kracht bij te zetten. Stalin verdedigde dit namelijk door zich te beroepen op zijn voorganger en te benadrukken hoe deze continuering van de plannen een noodzakelijkheid was om Lenins ideeën uit te voeren. Duranty legitimeerde Stalin op dezelfde manier in zijn harde en strenge aanpak van dit plan. Volgens hem was Stalins aanpak juist omdat deze voortkwam uit een onverwoestbaar geloof in de revolutie, die gesymboliseerd werd door Lenin.¹⁷⁵

¹⁷⁰ Dit is de toenmalige naam van de huidige stad Tbilisi in Georgië.

¹⁷¹ Duranty, *Lenin cult grows*.

¹⁷² Ibidem.

¹⁷³ Idem, *Power of Stalin now at its height*.

¹⁷⁴ Idem, *Bolsheviki mark 30th anniversary*.

¹⁷⁵ Duranty, *Power of Stalin*.

Het belangrijkste punt dat Duranty in beide artikelen maakte was dat Stalin de rechtmatige erfgenaam was van Lenin. Het artikel over het dertigste jubileum van De Partij greep Duranty aan om dit aan de hand van een afbeelding op de voorpagina van partijkrant *Pravda* uit te leggen.¹⁷⁶

Afbeelding 5: Voorpagina van de *Pravda* met de kop: 30 jaar Bolsjewistische Partij, 30 juli 1933, afbeelding van Gustav Klucis, uit de collectie van het Harvard Art Museum.

Op de afbeelding staat Lenin als eerste en grootste afgebeeld, daarna Stalin en daarna vier rijen van partijleiders die steeds kleiner worden. Duranty interpreteerde deze afbeelding als volgt: Lenin was het grote genie, voorbeeld en symbool van het Bolsjewisme. Stalin was zijn meest toegewijde en trouwe volger. Andere partijleiders werden gerangschikt naar de mate waarin zij trouw waren aan Stalin als Lenins opvolger.¹⁷⁷ Stalin was volgens Duranty Lenins beste discipel en daarom de rechtmatige erfgenaam van 'Lenins mantel'.¹⁷⁸ In meer concrete bewoordingen stelde Duranty daarmee dat Stalin de juiste leider van de Sovjet-Unie was omdat zijn vertrouwen in Lenin groter was dan dat van zijn partijgenoten.

¹⁷⁶ Idem, *Bolsheviki mark 30th anniversary*.

¹⁷⁷ Duranty, *Bolsheviki mark 30th anniversary*.

¹⁷⁸ Idem, *Power of Stalin*.

Wederom zit er in dit artikel een korte zin verstopt die verhelderend is voor Duranty's kijk op de Sovjet-Unie en Lenins rol daarin. Hij merkte op dat de lof over de Partij en Lenins 'heroïsche rol in de geschiedenis', waar *Pravda* op het jubileum mee gevuld was, alleen op Bolsjewieken zelf indruk maakte. Hij schreef: 'The historical articles in today's papers have little but doctrinaire interest for non-Bolshevik readers'.¹⁷⁹ Duranty maakte daar dus wederom het onderscheid tussen Bolsjewieken, die de lofuitingen over Lenin serieus namen, en anderen, voor wie dit het zoveelste voorbeeld van Bolsjewistische propaganda was.

Tot slot is het de moeite waard om, net als bij Ransome, naar een boek van Duranty te kijken. In dit genre was zijn creatieve vrijheid namelijk een stuk groter. In Duranty's geval betreft het zijn autobiografie uit 1935, *I write as I please*. Dit boek schreef Duranty, getuige ook de titel, inderdaad om vrijuit te kunnen schrijven over zijn ervaringen zonder daarbij rekening te hoeven houden met de eisen van zijn werkgevers bij de *New York Times*.¹⁸⁰ Belangrijk is dat Duranty in dit boek wederom de afstand creëerde tot de achtergebleven, Slavische bevolking van de Sovjet-Unie.¹⁸¹ Volgens hem waren autoritaire leiders als Lenin en Stalin in die context goed en noodzakelijk om het achtergebleven land verder te kunnen helpen.¹⁸²

In het boek schreef Duranty weinig over zijn eigen oordeel over Lenin. Wel gebruikte hij Lenin zelf als ijkpunt door een vriend van hem met Lenin te vergelijken en te stellen dat beiden het zeldzame vermogen bezaten om objectief na te kunnen denken zonder hun blik te laten vertroebelen door eigenbelang.¹⁸³ Lenin als ijkpunt en bron van legitimiteit was een terugkerend thema in dit werk. Hij mat in zijn werk de capaciteiten van de huidige Sovjetleiders af aan Lenins capaciteiten.¹⁸⁴ Daarnaast benadrukte hij hoe de opvolgers van Lenin die de Bolsjewistische Partij leidden, een groot deel van hun legitimiteit aan Lenin ontleenden. dit werd het beste duidelijk toen Duranty over de opvolgingsstrijd schreef:

Intellectually Stalin is more limited than Trotzky, but one of the dangers of intellectual unlimitedness is that its possessor cannot believe wholeheartedly in anything except himself. Thus Trotzky believed in Trotzky, but Stalin

¹⁷⁹ Duranty, *Bolsheviki mark 30th anniversary*.

¹⁸⁰ Taylor, *Stalin's apologist*, 248, 249.

¹⁸¹ Duranty, *I write as I please*, 281.

¹⁸² Taylor, *Stalin's apologist*, 5.

¹⁸³ Duranty, *I write as I please*, 96.

¹⁸⁴ Ibidem, 200.

believed in Lenin and in the Bolshevik cause and thought of himself as no more than an instrument or 'chosen vessel'. (...) It is probable that Trotsky and Stalin are equally ambitious, but whereas Trotsky's ambition was personal, Stalin had sublimated his ambition to the service of Lenin and the Bolshevik Party, which gave him added strength.¹⁸⁵

In Duranty's analyse was de doorslaggevende factor in de opvolgingsstrijd tussen Stalin en Trotski, het geloof in Lenin geweest. Stalin had in zijn carrière niet geprobeerd de onaantastbare Lenin, die symbool was gaan staan voor het hele Bolsjewisme, te bekritisieren of in twijfel te trekken. Trotski had dat in zijn ogen wel gedaan en had dat met verlies moeten bekopen.¹⁸⁶

Een ander aspect van de Lenincultus dat Duranty in zijn boek beschreef, was de religieuze lading ervan. Duranty schreef dat Lenins uitvaart, waarbij hordes mensen de kou trotseerden om hem de laatste eer te bewijzen, niet anders geïnterpreteerd kon worden dan als religie binnen het Bolsjewisme met Lenin als centraal figuur. Vooral voor het simpelere volk was dit volgens Duranty een religieuze ervaring.¹⁸⁷ Ook de stroom van bezoekers aan Lenins mausoleum beschreef Duranty in religieuze termen. Hij typeerde de bezoekers als pelgrims die een overledene bezochten die door de Bolsjewieken tot God verheven was. Daarbij stelde hij dat de Bolsjewieken voor die religieuze verering van Lenin gebruikmaakten van oude Russische, religieuze tradities en dat de reden hiervoor waarschijnlijk gezocht moest worden in een verheven versie van 'brood en spelen'. Oftewel een verheven manier om het simpele Russische volk zingeving te bieden door middel van de verering van Lenin.¹⁸⁸

Duranty plaatste de Lenincultus duidelijk in de religieuze hoek. Net als Tumarkin verbond hij dat aan Russische tradities, zoals het orthodoxe geloof.¹⁸⁹ Tegelijkertijd past Duranty ook in het plaatje dat Ennker schetst door te benadrukken hoe belangrijk de Lenincultus was als propagandamiddel voor de staat.¹⁹⁰ Duranty herhaalde vaak hoe Stalin legitimiteit haalde uit zijn loyaliteit aan Lenin en zijn cultus.

¹⁸⁵ Duranty, *I write as I please*, 181.

¹⁸⁶ Ibidem.

¹⁸⁷ Ibidem, 223, 224.

¹⁸⁸ Ibidem, 334, 335.

¹⁸⁹ Tumarkin, *Lenin lives*, 2, 3.

¹⁹⁰ Ennker, *the origins and intentions of the Lenin cult*, 119.

Uit die opvatting van de Lenincultus komt een beeld naar boven dat zowel top-down als bottom-up is. Top-down was de partijlijn met Lenin als bron van gezagslegitimering en bottom-up was de religieuze beleving van de Lenincultus.

Over het ideologische conflict van een communistische leiderscultus is in Duranty's werk, net als bij Ransome, weinig terug te vinden. Een mogelijke verklaring hiervoor is het feit dat Duranty zichzelf ver buiten de Lenincultus plaatste door te stellen dat deze paste in de achtergebleven Slavische cultuur. De emotionele en religieuze uitingen van Bolsjewieken en andere Sovjetburgers plaatste hij, door ze aan deze achtergebleven cultuur te wijden, impliciet tegenover de rationele westerse cultuur. Ook stelde hij dat het propagandistische verhaal dat de Bolsjewieken over Lenin vertelde, voor niet-Bolsjewieken weinig waarde had. Daarmee interpreteerde hij de Lenincultus als een fenomeen dat alleen in de Sovjet-Unie, voor Sovjetburgers, effect kon hebben.

Duranty was meer journalist dan Ransome. Dat beeld droeg hij tenminste uit. Hij bewaarde veel meer afstand dan Ransome tot de zaken en mensen waar hij over schreef. Zijn verslagen leken daardoor op het eerste gezicht objectiever en analytischer dan die van Ransome. In werkelijkheid was Duranty echter ook loyaal aan het Sovjetsysteem en gebruikte hij vaak dezelfde logica als de Partij om zijn punt te maken. Zijn rechtvaardiging van Stalin's acties door Stalin's sterke geloof in Lenin is daarvan het beste voorbeeld.

Conclusie

Arthur Ransome en Walter Duranty worden allebei gerekend tot de ‘fellow travellers’ die, in een tijd van negatieve beeldvorming over de Bolsjewieken in het Westen, een relatief positief verhaal over het Sovjetregime schreven. In het werk van zowel Duranty als Ransome speelt Lenin een belangrijke rol, maar wat die rol is, verschilt per journalist. Deels valt dat te wijten aan hun persoonlijkheid, maar voor een belangrijk deel is dit ook een product van de context waarin zij schreven.

In dit onderzoek heb ik de Lenincultus in drie fasen opgedeeld: de aanzet tijdens Lenins leven, de bloei rondom Lenins overlijden en de consolidatie van de Lenincultus onder Stalin. Ransome werkte vooral in de context van de eerste fase. Duranty schreef zijn belangrijkste werken in de fasen na Lenins overlijden. Ransome was vooral een nieuwsgierige man die zich op ‘human interest’ richtte en zo de overeenkomsten tussen zijn westerse lezers en mensen uit de Sovjet-Unie wilde benadrukken. Duranty richtte zich veel meer op de verschillen tussen Oost en West en de verklaring daarvan. Deze houdingen bepaalden het perspectief waarmee zij naar Lenin keken en over hem schreven. Ransome probeerde Lenin met lofuitingen dichterbij te brengen, terwijl Duranty benadrukte hoe Lenin het juiste deed in de context van de andere, achtergebleven Sovjetcultuur.

Mijn analyse van de literatuur over de Lenincultus leverde drie vraagstukken op waar dit onderzoek, via Ransome en Duranty, verheldering bij biedt.

Het eerste vraagstuk, over religie en politiek, komt in zowel Duranty's als Ransomes werk voor. Ransome gebruikte soms religieuze termen om te beschrijven hoe mensen in de Sovjet-Unie met Lenin om gingen. Duranty trok nog veel vaker parallellen met religie om fenomenen zoals de Leninhoekjes uit te leggen. Duranty noemde de beleving van de Lenincultus door Sovjetburgers expliciet een religieuze ervaring die op het orthodoxe tradities bouwde. Voor de Lenincultus als politiek middel is eenzelfde beeld zichtbaar. Ransome beschreef hoe er binnen de Partij veel gewicht toegekend werd aan Lenin en zijn charisma, maar benadrukte stevast hoe Lenin niet boven de Partij stond. Duranty's werk was van de periode na Lenins overlijden, maar Lenins belang was politiek gezien nog groot. Duranty benadrukte hoe het beeld van Lenin door Stalin en partijgenoten bewust werd ingezet als propagandamiddel om actueel beleid en machtsverhoudingen te legitimeren.

Het tweede vraagstuk gaat over de organisatie van de Lenincultus. De verering van Lenin die in Ransomes werk voorkomt is bottom-up. Nergens werd partijdwang of controle van bovenaf genoemd. Duranty's werk laat een omgekeerd beeld zien. Bij elk voorbeeld van de Lenincultus dat hij benoemde, noemde hij ook de rol van de Partij. Ook het feit dat hij schreef dat Lenin bewust als propagandamiddel gebruikt werd, laat zien dat hij de Lenincultus als top-down georganiseerd beschouwde.

Het laatste vraagstuk uit de literatuur gaat over het ideologische conflict tussen een persoonlijkheidscultus en een communistisch wereldbeeld. Dit komt in het werk van beide journalisten amper voor. Dit kan mogelijk verklaard worden doordat de verering van Lenin op hen natuurlijk overkwam en dus geen vragen opriep. De meest waarschijnlijke verklaring hiervoor is dat het vereren van leiders gebruikelijk was in Rusland en er voor hen dus bijhoorde. Dit is dus in lijn met de interpretatie van Velikanova en Tumarkin, die stellen dat de Lenincultus aansloot bij diepgewortelde Russische tradities.

Het bronnenmateriaal laat zien dat Ransome, door zijn herhaalde lof op Lenin, als deelnemer aan de eerste fase van de Lenincultus kan worden getypeerd. Duranty zag de Lenincultus als een fenomeen dat door de Partij georganiseerd werd. Daarbij benadrukte hij dat dit putte uit Russische tradities. Hij verklaarde de Lenincultus aan de hand van de achtergebleven, Slavische aard. Daarmee creëerde hij een grotere afstand tussen de Westerse cultuur, waar hij zelf bijhoorde, en de inherent Oosterse Lenincultus. Duranty was dan ook geen deelnemer aan de Lenincultus.

De casussen van Duranty en Ransome laten een beeld zien dat in mijn optiek nieuw bewijs vormt voor de interpretatie van Tumarkin. Er is namelijk sprake van religieuze en bottom-up elementen in hun werk. Het feit dat dit zelfs opviel voor twee mensen die buiten de tradities van Rusland opgroeiden, laat zien dat dit heel aanwezig was binnen de Lenincultus. Beide journalisten gebruikten vooral parallellen met religie om de beleving van de Lenincultus door Sovjetburgers te beschrijven. Enklers argument dat de cultus dus alleen religieus was in vorm gaat dus niet op.

Er is wel een belangrijk onderscheid dat uit dit onderzoek naar bovenkomt. Dat is het verschil tussen de verschillende fasen van de Lenincultus. In de eerste fase was er duidelijk meer sprake van een bottom-up organisatie. Dat maakte de cultus universeler inzetbaar. Daar getuigt de deelname van een buitenlander als

Ransome van. In de tweede en derde fase, waarin niet meer Lenin maar het beeld van hem centraal stond, kwam het politieke element waar Ennker nadruk op legt meer naar voren. Een beschrijving van de Lenincultus waarin religie zo veel mogelijk vermeden wordt, zoals bij Ennker, is op basis van het werk van Duranty en Ransome vrijwel onmogelijk. Een dusdanige interpretatie van de Lenincultus is gedoemd om belangrijke aspecten van die cultus tekort te doen of over het hoofd te zien.

Dit onderzoek heeft aan de hand van deze twee concrete casussen geprobeerd een nieuw licht te werpen op de werking van een ingewikkeld thema met veel facetten. Het heeft, door een internationaal perspectief te hanteren, laten zien dat de eerste fase van de Lenincultus breder was. Daardoor was er ruimte voor een gevarieerde beleving van de Lenincultus, waarin uitingsvormen bepaald werden door de individuele keuzes van deelnemers. Die keuzes konden gebaseerd zijn op Russische tradities, maar waren dat lang niet altijd. In de latere fasen werd de Lenincultus massaler, maar ook strakker geregisseerd. Daarbij werd geput uit die Russische tradities, wat van de Lenincultus steeds meer een fenomeen van en voor de Sovjet-Unie maakte. De Lenincultus werd daardoor een veelzeggende ontmoetingsplaats van cultuur, politiek en ideologie.

Opvallend is hoe de toenemende controle van de Partij gepaard ging met meer religieuze elementen. Door het conflict tussen communisme en religie zouden werken die dat beeld lieten zien in de Sovjet-Unie zelf niet gepubliceerd zijn. Misschien viel het zelfs niet op in het, door propaganda beïnvloede denken. Dit laat zien hoe het de moeite waard is om vanuit een internationaal perspectief primair bronnenonderzoek te doen naar de Sovjet-Unie. Daardoor vallen aspecten zoals deze meer op dan bij onderzoek dat uitsluitend op de Sovjet-Unie zelf gericht is. Vooral wanneer propaganda het moeilijker maakt om helder te zien hoe de situatie in de Sovjet-Unie precies was, kan het internationale perspectief uitkomst bieden. Dit inzicht kan bij veel onderwerpen binnen het onderzoek naar de Sovjet-Unie gebruikt worden.

In dit onderzoek is een internationaal perspectief gebruikt om het bestaande onderzoek naar de Sovjet-Unie verder te helpen. Vervolgonderzoek zou zich ook kunnen richten op de ontvangst van dit soort berichtgeving en de effecten van deze berichtgeving. Zo kan een vollediger beeld ontstaan van de wisselwerking tussen de Sovjet-Unie en het buitenland en de rol van correspondenten in die context.

Daarnaast heeft dit onderzoek, aan de hand van twee historische casussen die getoetst werden aan hedendaagse concepten, laten zien hoe de rol van leiderschap zich op een ontmoetingsplaats van belangrijke onderzoeksthema's als cultuur, politiek en filosofie bevindt. Daardoor laat dit onderzoek uiteindelijk zien hoe kritisch onderzoek naar de rol van politiek leiderschap in een samenleving uit verschillende lagen bestaat die naast elkaar bestaan, maar ook invloed op elkaar uitoefenen. Dat is niet anders bij onderzoek naar meer moderne onderwerpen die met het imago van leiderschap te maken hebben. Door deze interactie van verschillende lagen bloot te leggen, laat dit onderzoek ook zien welke aspecten een rol speelden in de traditie en geschiedenis waarvan moderner leiderschap, zeker in Rusland, een product is. Nieuw onderzoek op dit gebied kan deze lagen en de interactie daartussen gebruiken om tot het meest volledige begrip van het onderzoeksobject te komen. Het Lenin-Mausoleum in Moskou laat tot op de dag van vandaag zien hoe relevant dit onderwerp is.

Bibliografie

Primaire bronnen

- Duranty, Walter, *I write as I please* (New York 1935).
- Idem, 'Lenin Dies Of Cerebral Hemorrhage; Moscow Throngs Overcome With Grief; Trotsky Departs Ill, Radek In Disfavor', *The New York Times* (23 januari 1924).
- Idem, 'Wreaths Pile Up At Lenin's Tomb', *The New York Times* (30 januari 1924).
- Idem, 'Lenin cult grows throughout Russia', *The New York Times* (3 september 1925).
- Idem, 'Power of Stalin now at its height', *The New York Times* (23 januari 1933).
- Idem, 'Bolsheviki mark 30th anniversary', *The New York Times*, (31 juli 1933).
- Haas, Kate, 'Swallows and Amazons' Forever: Why a now-obscure children's novel is great summer reading, *The Washington Post* (27 juni 2016).
- Pulitzer,
https://www.pulitzer.org/cms/sites/default/files/content/the_pulitzer_prizes_2020_winners_and_finalists.pdf (Geraadpleegd 17-11-2025).
- Ransome, Arthur, *Six weeks in Russia in 1919* (Londen 1919).
- Idem, 'Lenin, the career of a great revolutionary', *The Manchester Guardian* (23 januari 1924).
- Idem, 'At the grave of Lenin', *The Manchester Guardian* (28 januari 1924).
- Idem, en Rupert Hart-Davis, *The autobiography of Arthur Ransome* (Londen 1976).
- Idem, *The Crisis in Russia* (Londen 1921).
- Zinovjev, Grigori, *Nicolai Lenin: His Life and Work* (Cleveland 1918).

Secundaire bronnen

- Brogan, Hugh, *The life of Arthur Ransome* (Londen 1984).
- Crowl, James William, *Angels in Stalin's paradise, Western reporters in Soviet Russia, 1917-1937, a case study of Louis Fischer and Walter Duranty* (Washington D.C. 1982).
- Ennker, Benno, 'Die Anfänge des Leninkultes', in: *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 35 (1987) 534-555.
- Idem, 'Leninkult und mythisches Denken in der sowjetischen Öffentlichkeit 1924', in: *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 44 (1996) 431-455.
- Idem, 'The Origins and Intentions of the Lenin Cult', in: Ian D. Thatcher ed., *Regime and Society in Twentieth-Century Russia* (Londen 1999) 118-128.
- Luciuk, Lubomyr, *Not Worthy: Walter Duranty's Pulitzer prize and the New York Times* (Kingston 2004).
- Malia, Martin, *Russia under Western Eyes: From the Bronze Horseman to the Lenin Mausoleum* (Cambridge 1999).
- Taylor, S.J., *Stalin's apologist, Walter Duranty: The New York Times's man in Moscow* (New York 1990).
- Tucker, Robert Charles, *Stalin as revolutionary, 1879-1929 : a study in history and personality* (New York 1973).
- Idem, *Stalin in power : the revolution from above, 1928-1941* (New York 1990).
- Tumarkin, Nina, *Lenin lives! : the Lenin cult in Soviet Russia* (Cambridge 1983).
- Idem, 'Political Ritual and the Cult of Lenin', in: *Human rights quarterly* 5 (1983).
- Velikanova, Olga, *Making of an idol: on uses of Lenin* (Göttingen 1996).